

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta pedagogická

Bakalářská práce
SPECIFIKA RODINNÉ KOMUNIKACE
V PLZEŇSKÉ RODINĚ
Šárka Jiříčková

Plzeň 2012

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
Fakulta pedagogická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Šárka JIŘÍČKOVÁ
Osobní číslo: P09B0520P
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: Specifika rodinné komunikace v plzeňské rodině
Zadávající katedra: Katedra českého jazyka a literatury

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Vymezit podle odborné literatury termíny rodinná komunikace, rodinný slang.
2. Získat dostatečný vzorek jazykového materiálu pomocí nahrávek.
3. Pokusit se popsat a doložit specifika komunikace v dané sociální skupině.
4. Provést samostatné shrnutí stavu problematiky.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, dne 30. března 2012

.....

Tímto bych chtěla poděkovat především vedoucí bakalářské práce PaedDr. Heleně Chýlové za odborné vedení, cenné rady a věcné připomínky. Dále bych chtěla vyjádřit vděčnost své rodině, která se účastnila nahrávání a dovolila mi vzniklé záznamy použít jako základ pro tuto práci. Svému příteli děkuji za trpělivost a podporu, kterou mi poskytoval během zpracování bakalářské práce.

Obsah

Úvod	8
1.0 Popis metody práce a pracovní hypotézy	9
2.0 Teoretická část:	11
2.1 Stratifikace národního jazyka	11
2.1.2.1 Spisovný jazyk.....	12
2.1.2.2 Nespisovné útvary	12
2.1.2.2.1 Tradiční teritoriální dialekt	12
2.1.2.2.2 Interdialekt	12
2.1.2.2.3 Obecná čeština	12
2.1.2.3 Poloútvary národního jazyka	13
2.1.2.3.1 Profesní mluva	13
2.1.2.3.2 Slang.....	13
2.1.2.3.3 Argot	14
2.1.2.4 Běžně mluvený jazyk	14
2.2 Rodina jako sociální skupina	15
2.3 Rodinná komunikace	17
2.4 Specifika rodinné komunikace.....	18
2.4.1 Spisovná čeština v rodinné komunikaci.....	20
2.4.2 Běžně mluvený jazyk v rodinné komunikaci.....	21
2.4.3 Obecná čeština v rodinné komunikaci	22
2.4.3.1 Charakteristické rysy obecné češtiny	24
2.4.4 Dialekt v rodinné komunikaci.....	25
2.4.5 Expresivita v rodinné komunikaci	25
2.4.6 Slang v rodinné komunikaci	27
2.5 Charakteristika plzeňské mluvy.....	28
3.0 Praktická část:.....	31
3.1 Charakteristika konkrétní rodiny	31
3.3.1.1 Účastníci rodinné komunikace	31
3.2 Charakteristika zdrojového jazykového materiálu	32
3.3 Konkrétní znaky rodinné komunikace na Plzeňsku.....	33

3.3.1	Zjištění v rovině hláskoslovné	34
3.3.1.1	Protetické v	34
3.3.1.2	Úžení é > í	34
3.3.1.3	Změna ý/í > ej.....	35
3.3.1.4	Zjednodušování skupin hlásek	35
3.3.1.5	Výslovnost přejatých slov	35
3.3.1.6	Krácení a dlužení vokálů	35
3.3.1.7	Nespisovná výslovnost číslovek osm a čtyři	35
3.3.2	Zjištění v rovině morfologické	36
3.3.2.1	Substantiva	36
3.3.2.2	Adjektiva	37
3.3.2.3	Pronomina.....	37
3.3.2.4	Numeralia	38
3.3.2.5	Verba	38
3.3.2.6	Adverbia	39
3.3.2.7	Nespisovné tvary příjmení.....	39
3.3.3	Zjištění v rovině syntaktické.....	39
3.3.4	Zjištění v rovině lexikální	42
3.3.4.1	Obecněčeské výrazy	42
3.3.4.2	Hovorové výrazy	43
3.3.4.3	Dialektismy.....	43
3.3.4.4	Výrazy knižní, zastaralé a neologismy	43
3.3.4.5	Termíny	43
3.3.4.6	Slangismy	44
3.3.4.7	Frazémy	45
3.3.4.8	Jazykové prostředky vzniklé univerbizací.....	45
3.3.4.9	Přejatá slova.....	46
3.3.4.10	Expresiva	46
3.3.4.11	Deminutiva	47
3.3.4.12	Analýza pojmenovávání rodičů	48
3.4	Jazykové zvláštnosti v rodině	50
4.0	Závěr	52
5.0	Seznam použité literatury	55

6.0	Resümée	58
7.0	Příloha A	59
8.0	Příloha B	66
9.0	Příloha C	71

Úvod

Předmětem mé bakalářské práce je snaha popsat rodinnou komunikaci v plzeňské rodině. Toto téma jsem si zvolila především proto, že mě osobně velmi zajímá komunikace mezi lidmi, která nás provází téměř celým naším životem, ať už v rodině, v profesním životě či při mnoha dalších životních situacích. Právě rodinná komunikace je důležitou součástí každodenního života, bez níž si většina z nás nedokáže představit svou existenci.

Podle mého názoru je zajímavé, jak každá rodina užívá odlišných a velmi často specifických jazykových prostředků charakteristických právě jen pro danou sféru intimní komunikace. Právě v rodinné komunikaci můžeme sledovat mnohotvárnost užívání našeho národního jazyka i hravost a kreativitu jeho uživatelů.

Značná pozornost byla věnována problematice slangu, například velmi často byla analyzována studentská a profesní mluva. Domnívám se, že otázky rodinné komunikace zůstávaly prozatím spíše mimo centrum pozornosti. Cílem této práce je tuto oblast blíže poznat.

Jazyk a rodina jsou naší důležitou součástí již od narození, a proto se domnívám, že je důležité a jistě zajímavé dozvědět se, kterých jazykových prostředků v rodinné komunikaci využíváme. Jsem přesvědčena, že závěry této práce přinesou zajímavá zjištění.

1.0 Popis metody práce a pracovní hypotézy

Cílem této práce je provést analýzu rodinné komunikace na Plzeňsku a zjistit, jaké využívá jazykové prostředky k dorozumívání uvnitř dané sociální skupiny.

Rodinná komunikace využívá velmi rozmanitých jazykových prostředků jak z útvarů nespisovných, tak i spisovných. Na první pohled by se mohlo zdát, že užití prostředků spisovné češtiny může být při rodinných rozhovorech spíše ojedinělé, avšak domníváme se, že spisovná čeština (především hovorová vrstva) bude v této mluvě hojně zastoupena, a to stejně jako nespisovný jazyk. Naopak knižní jazykové prostředky se budou vyskytovat v rodinných rozhovorech minimálně, popřípadě u starší generace by se tato jazyková vrstva mohla objevit častěji.

Vzhledem ke spontánnosti a dynamičnosti rodinné komunikace předpokládáme, že budou hojně frekventované expresivní výrazy, případně vulgarismy, deminutiva, a to především v souvislosti se jmény osob, zvířat či pojmenování dalších věcí, které pro nás mají hlubší citový význam.

S ohledem na oblast výzkumu, tedy území Plzeňska, očekáváme především obecnou češtinu. Soudíme, že se bude také objevovat nadměrné užívání ukazovacích zájmen a výrazů typu *kdypa*, *jakpa*, *copa* apod. Dále předpokládáme prodlužování koncovky u některých lexémů, které je typické hlavně pro jihozápad, jako například *klucí*, *Plzeňáci*, *Češí* apod., rovněž očekáváme tzv. „plzeňské zpívání“, podle něhož poznáme Plzeňana.

V teoretické části nejprve provedeme stratifikaci národního jazyka, dále se pokusíme definovat rodinu ze sociálního hlediska a popsat rysy, které jsou pro ni charakteristické. Budeme se zabývat komunikací jako takovou a jednotlivými jazykovými útvary národního jazyka, kterých rodinná komunikace nejvíce využívá. Zaměříme se zejména na běžně mluvený jazyk, obecnou češtinu, dialekt, expresivitu, slang a též na hovorovou češtinu. V závěru teoretické části budeme charakterizovat mluvu na Plzeňsku.

V praktické části se pokusíme popsat a analyzovat mluvu již konkrétní plzeňské rodiny. Rodinnou komunikaci budeme zkoumat z hlediska hláskoslovného, morfologického, syntaktického a především lexikálního. V lexikální rovině budeme sledovat slova z pohledu příslušnosti k jednotlivým útvarům národního jazyka, tedy obecněčeské výrazy, dále dialektismy, ze spisovného jazyka se budeme orientovat zejména na hovorové jazykové prostředky. Pro zpracování a následné rozřazení těchto

výrazů použijeme příslušné slovníky¹. Dále neopomeneme expresivní výrazy a vulgární mluvu, neboť v rodinné komunikaci předpokládáme vyšší výskyt těchto jevů. Budeme též sledovat, jestli daná rodina užívá i vlastních jazykových prostředků, které jsou vnějšímu okolí cizí. Rovněž se zaměříme na deminutiva a frazémy, zda se ve zkoumané rodině vyskytují. V rámci lexikální roviny provedeme výzkum menšího rozsahu, který bude zaměřen na oslovování matky a otce ze strany jejich dcer. Výsledky zkoumání budou zaznamenávány v grafech a následně zanalyzovány.

Praktická část vychází ze tří dvouhodinových nahrávek, které v přepisu čítají celkem 60 stran textu. Rodinné rozhovory byly nahrávány zcela vědomě (se souhlasem všech účastníků rozhovoru) a byly získány výhradně pro tuto práci. Nahrávání bylo vytvořeno pomocí diktafonu ve dnech 4. října roku 2011, 11. října roku 2011 a 18. října roku 2011. Zaznamenávání výrazů sloužících jako podklad pro analýzu pojmenovávání rodičů ze strany jejich dcer probíhalo v rozsahu dvou týdnů, a to od 2. ledna 2012 do 15. ledna 2012.

Pro tento účel jsme zvolili možnost pozorování rodinné komunikace „uvnitř“, tedy ne jako vnější pozorovatel. Autorka této práce je totožná s dcerou zkoumané rodiny a bude též účastníkem v rodinných rozhovorech. Možnost tohoto typu zkoumání ztěžuje fakt, že pozorovatel je součástí rodiny, a tudíž hůře analyzuje právě tuto rodinnou komunikaci, neboť způsob komunikace a použité jazykové prostředky jsou pro něj běžnou, normální komunikací a nevidí v ní žádné zvláštnosti. I přesto byla zvolena právě tato možnost, neboť rodinná komunikace bývá spontánní, plná emocí a zpravidla velmi osobní až intimní, tudíž stát se vnějším pozorovatelem v cizí rodině není úplně snadné a může způsobit při nahrávkách naopak neosobní komunikaci plnou šroubovitých odpovědí, které by mohly zkreslit naše výsledky, a tudíž závěry by mohly být znehodnoceny.

V závěru naší práce shrneme a zhodnotíme analýzu dané rodinné komunikace. Kompletní přepisy a samotné záznamy nahrávek, z nichž jsme vycházeli, nalezneme na příloženém CD-ROMu. Ukázky rodinné komunikace i s pravidly přepisu, ze kterých jsme vycházeli, budou v příloze.

---

¹ Slovník spisovné češtiny (dále jen SSČ), Slovník spisovného jazyka českého (dále jen SSJČ), Slovník nespisovné češtiny, Příruční slovník jazyka českého (dále jen PSJČ), slovníček obecněčeských slov v publikaci *Čeština bez příkras* (Sgall, P., Hronek, J.), slovníček v publikaci *Jak se mluvilo na Přešticku, z pozůstalosti přeštického učitele Václava Vacka* (Běl, J.).

2.0 Teoretická část:

2.1 Stratifikace národního jazyka

Národní jazyk představuje soubor integrovaných výrazových prostředků, je vymezený územně, uvnitř diferencovaný (funkčně a teritoriálně) a sociálně stratifikovaný.² Porovnáme-li národní jazyk s umělými, je přirozeným jazykem, jenž vznikl přirozeným vývojem.

Před objasněním jednotlivých jazykových útvarů, kterých rodinná komunikace nejvíce využívá, je třeba, abychom si národní jazyk stratifikovali. Je důležité si uvědomit, že stratifikace národního jazyka není jednoznačná a postoje lingvistů se liší.

Variety českého národního jazyka dle Marie Čechové³:

1. Spisovný jazyk

2. Nespisovné útvary

- a) Tradiční teritoriální dialekt
- b) Interdialekt
- c) Obecná čeština

3. Poloútvary národního jazyka

- a) Profesní mluva
- b) Slang
- c) Argot

Běžně mluvený jazyk⁴

---

² ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: Institut sociálních vztahů, 2003, s. 45.

³ Taktéž, s. 45 – 56.

⁴ Stojící mimo stratifikaci národního jazyka.

2.1.2.1 Spisovný jazyk

Spisovný jazyk je nejdůležitějším útvarem národního jazyka, který je řízen kodifikací. Plní především národně a společensky reprezentativní funkci.⁵

Spisovná čeština je užívána především v oficiálních či veřejných projevech (např. v *politice*, *ve vědě* apod.), v běžné neoficiální komunikaci používají mluvčí zejména hovorové jazykové prostředky, které do spisovné češtiny též řadíme.

Z aspektu strukturního je spisovná čeština charakterizována bohatou variabilitou výrazových prostředků, jež se zakládá na české národní tradici a vyvíjí se v souladu s potřebami naší společnosti.⁶

2.1.2.2 Nespisovné útvary

2.1.2.2.1 Tradiční teritoriální dialekt

Dle M. Čechové⁷ představuje tradiční dialekt útvar národního jazyka, který je vymezený teritoriálně, je přísně normovaný, stylově plochý, užíváný živelně a neprestižně pro běžnou mluvenou komunikaci. V současnosti dochází však ke stírání dialektů, hlavní příčinou tohoto jevu je častá migrace lidí oproti dřívější době.

2.1.2.2.2 Interdialekt

Interdialekt je nestabilizovaným útvarem národního jazyka, jenž představuje nejvyšší vývojové stadium tradičních teritoriálních dialektů a je zbavován postupně výlučných, nápadných nářečních znaků. Mohli bychom mluvit o interdialektu východomoravském a středomoravském, v Čechách působí především interdialekt jediný – obecná čeština.⁸

2.1.2.2.3 Obecná čeština

Jak bylo výše naznačeno, obecná čeština je útvarem národního jazyka interdialektového typu a typu standardu s vyšší komunikační funkcí. Dalo by se říci, že

⁵ HUGO, Jan. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy, a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 3. rozšířené vydání. Praha: Maxdorf, 2009, s. 10.

⁶ ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: Institut sociálních vztahů, 2003, s. 48.

⁷ Taktéž, s. 49.

⁸ Taktéž, s. 50.

se stala reprezentativní výhradně pro živou mluvenou řeč každodenního života. Obecná čeština je užívána ve všech českých krajích s přesahem na západní Moravu.⁹

„Obecná čeština je nivelizovaný, tj. z hlediska formy užívaných jazykových prostředků víceméně homogenní mluvený jazykový útvar převládající s některými variantními prvky na území Čech a západní Moravy.“ (CVRČEK, Václav a kol. *Mluvnice současné češtiny. 1: jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum, 2010, s. 24).

2.1.2.3 Poloútvary národního jazyka

Poloútvary národního jazyka se liší od strukturních útvarů tím, že zde můžeme nalézt pouze lexikální, popřípadě frazeologickou vrstvu.

2.1.2.3.1 Profesní mluva

Jedná se o poloútvary, který je příznačný přímo pro určité pracovní prostředí. Profesní mluvou rozumíme „zvláštní soubor vyjadřovacích prostředků určité pracovní skupiny, která při práci nebo při výkonu služby užívá termínů nebo terminologických spojení bez ohledu na jejich spisovnost, a to pouze pro jejich spolehlivou jednoznačnost v daných pracovních souvislostech a pro jejich výrazovou úspornost“. (ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: Institut sociálních vztahů, 2003, s. 54). Právě z důvodu výrazové úspornosti je pro profesionalismy typické zkracování (př. *reska* – resuscituační oddělení, *slepák* - slepé střevo apod.).

2.1.2.3.2 Slang

Slang je nestrukturní útvar, pro nějž je příznačné vyjadřování na základě jazykové hry, využití intonace, tempa a také dynamiky řeči. Hlavním principem slangu je pojmenovávací postup na základě podobnosti, tedy metafory, tato skutečnost nemusí být na první pohled zcela jasná, neboť dochází u slangismů i k univerbizaci, která může způsobit zastření významu daného slangového výrazu.¹⁰

Pro slang je charakteristické, že se poměrně rychle mění, avšak zvláštním případem je například myslivecká mluva, pro kterou je příznačná naopak její stabilita a územní rozšířenost.

⁹ ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: Institut sociálních vztahů, 2003, s. 51-53.

¹⁰Taktéž, s. 55-56.

Obecně lze slang definovat jako soubor výrazových prostředků, které jsou vlastní určité sociální skupině.¹¹

2.1.2.3 Argot

Jedná se o tajnou mluvu společensky izolovaných skupin občanů (př. *argot zlodějů, prostitutek a pasáků, drogových dealerů*).¹²

Často se stává, že argot pronikne do širšího okolí, a tím pádem přestává být argotem, neboť jeho základní funkcí je utajení, takovými příklady jsou výrazy *dávat si bacha, šlamastika, být v chládku, špicl* apod.

2.1.2.4 Běžně mluvený jazyk

Obecně lze říci, že běžně mluvený jazyk jako podoba národního jazyka se specifickou komunikativní funkcí existuje všude tam, kde existují mluvčí. Za běžně mluvený jazyk pokládáme „soubor jazykových prostředků užívaných v neveřejných spontánních mluvených dialogických projevech, ve kterých mohou být užity v podstatě všechny útvary národního jazyka.“ (KRČMOVÁ, Marie. *Běžně mluvený jazyk v Brně*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981, s. 9.)

Užívání různých jazykových prostředků (spisovných i nespisovných) je hlavním důvodem, proč stojí běžně mluvený jazyk mimo stratifikaci národního jazyka. V běžné mluvě se mohou vyskytovat kromě spisovného jazyka a dialektů (popř. interdialektů) i slangové či profesní výrazy, a proto nemůžeme běžně mluvený jazyk přesně zařadit.

¹¹ KRČMOVÁ, Marie. Rodinný slang. In: KLIMEŠ, Lumír. *Sborník přednášek z VI. konference o slangu a argotu v Plzni 15. - 16. září 1998*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU, 1998, s. 52-57.

¹² ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: Institut sociálních vztahů, 2003, s. 56.

Tabulka přehledně znázorňuje typ komunikace a oblast typickou pro daný jazykový útvar:

<u>Strukturní útvar</u>	<u>Sféra a typ komunikace</u>
↑ spisovný jazyk (včetně hovorové češtiny)	celonárodní, hl. veřejná a psaná, spíše mluvená
↑ obecná čeština	poloveřejná, mluvená, ve stylizaci i psaná
↑ interdialekty (regionální obecná čeština, hanácký, východomoravský, lašský)	regionální poloveřejná, mluvená, poloveřejná i soukromá, mluvená
↑ teritoriální dialekty	soukromá, mluvená

Mimo stojí tzv. běžná mluva (běžně mluvený jazyk) – funkčně vymezená podoba národního jazyka, městská mluva.¹³

2.2 Rodina jako sociální skupina

Člověk je společenským tvorem, jenž nežije osamoceně, ale je velmi úzce spjat s ostatními lidmi. Lidé proto vytvářejí menší či větší společenství, která označujeme sociálními skupinami. Sociální skupinou rozumíme soubor dvou či více jedinců, kteří mají nějaký společný cíl, ideologii, strukturu, systém norem a sankcí. Sociální skupiny mají zásadní vliv na existenci každého jednotlivce a výrazně formují jeho chování. Skupinová příslušnost provází člověka celý život, je uplatňována v jeho chování a vynořuje se v jeho citech i v myšlení.¹⁴

Největší vliv na každého člověka má taková sociální skupina, která jej provází od raného dětství, do níž vstoupíme zpravidla přirozeným způsobem, takovou skupinou je bezpochyby rodina.

¹³ BACHMANNOVÁ, Jarmila a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 193, heslo: jazyk národní.

¹⁴ HOLEČEK, Václav, MIŇHOVÁ, Jana, PRUNNER, Pavel. *Psychologie pro právníky*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 303.

V. Holeček¹⁵ definuje rodinu jako malou, neformální sociální skupinu, která je manželstvím, pokrevním příbuzenstvím nebo adopcí vzniklý svazek lidí, kteří žijí ve společné domácnosti. Rodina má několik základních znaků: je společensky schválenou formou stálého soužití, skládá se z osob spjatých manželstvím, pokrevními svazky či adopcí, členové rodiny žijí pod jednou střechou a kooperují spolu v rámci dělby rolí.

Velký sociologický slovník¹⁶ vymezuje rodinu jako původní a nejdůležitější společenskou skupinu a instituci s hlavními funkcemi reprodukce, výchovy, socializace a přenosu kulturních vzorů.

Jiřina Máchová¹⁷ rozlišuje tato pojmová vymezení rodiny:

1. „Základní“ (také jádrová či nukleární) rodina

Skládá se pouze z otce, matky a dětí, kteří žijí pohromadě.

2. „Rozšířená“ (široká) rodina

Zahrnuje kromě již zmíněných také další příbuzné, tj. prarodiče, strýce, tety, bratrance a sestřenice atd. (blíží se pojmu příbuzenstvo).

3. „Orientační“ (výchozí) rodina

Jedná se o takovou rodinu, ve které se daný jedinec narodil.

4. „Rozmnožující“ (prokreační) rodina

Rodinou se rozumí nová rodina, kterou dvojice zakládá novým manželstvím.

---

¹⁵ HOLEČEK, Václav, MIŇHOVÁ, Jana, PRUNNER, Pavel. *Psychologie pro právníky*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 303.

¹⁶ PETRUSEK, Miloslav a kol. *Velký sociologický slovník*. 2. sv., P-Ž. Praha: Karolinum, 1996, s. 940, heslo: rodina.

¹⁷ MÁCHOVÁ, J.: *Duševní hygiena rodinného života*. Praha: Avicenum, 1974, s. 27.

2.3 Rodinná komunikace

Komunikací rozumíme vzájemný proces dorozumívání, kdy sděující předává příjemci nějakou informaci. Mohou být sdělovány zprávy a informace, jak chápat sdělované, pocity, postoje, o čem hovoříme, postoje k posluchači, žádosti, přání apod.¹⁸ Je důležité si uvědomit, že ke komunikaci dochází, i když si dané osoby nic neřeknou. Dokonce i otočením k druhému zády sdělujeme své emoce neverbální komunikací. Proxemika (vzdálenost mezi osobami), haptika, gestikulace rukou a v neposlední řadě i výrazy v obličeji, to vše je řeč těla, pomocí něhož nevědomky komunikujeme. I při běžných rozhovorech, kdy komunikujeme převážně pomocí verbální komunikace, využíváme řeči těla, aniž bychom si to uvědomovali.

Komunikační schéma:

zakódování		dekódování
komunikátor -----	obsah sdělení	----- recipient

V současné době význam širší rodiny poněkud klesá, práva dětí se rozšiřují a rozvodovost již není ničím neobvyklým, ale naopak, stává se běžnou součástí naší společnosti. I přesto rodina zůstává základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou, uznává se ideál rodiny, představa dvou věrných partnerů, kteří se radují ze svých dětí. Ve fungující rodině je komunikace mezi jejími členy nezbytnou a důležitou součástí. Rodina je prvotní komunikativní situací, ve které se každý člověk učí nejprve mateřský jazyk, k němuž má zpravidla citový vztah, který se stává znakem jeho národní identity a dědictvím po předcích. Na rodný jazyk se později navrstvují další útvary národního jazyka, popř. jiné jazyky. Avšak při dlouhodobém pobytu v jinojazyčném prostředí bývá rodný jazyk velmi často potlačen.¹⁹

Na individuální jazykový úzus má významný vliv zejména rodinné prostředí. Volba jazykových prostředků se může částečně odlišovat od běžné mluvy města, v němž rodina žije, neboť tato mluva je poměrně nehomogenní. Každý člen rodiny si vytváří svůj individuální jazykový úzus, idiolekt, tedy soubory vyjadřovacích prostředků jednotlivých jazykových rovin, a to na základě svých vrozených předpokladů užívání

¹⁸ HOLEČEK, Václav, MIŇHOVÁ, Jana, PRUNNER, Pavel. *Psychologie pro právníky*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 254.

¹⁹ ŠTĚPÁN, Jan. Diference ve spontánní mluvě středočeské (pražské) rodiny. *Naše řeč* [online]. 2004, roč. 87, č. 4, 185 - 197 [cit. 2011-12-07]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7790>.

jazyka, ale především předpokladů, které získá na základě aktivní interakce s prostředím, tj. učením, už v mladém věku.²⁰

Je důležité si uvědomit, že každý mluvčí by měl umět přepínat mezi jednotlivými kódy našeho jazyka a dokázat je správně použít dle konkrétní situace, tj. umět zvolit správné jazykové prostředky v pracovním prostředí, při oficiálních projevech, rozhovorech s přáteli či při komunikaci v rodině atd.

2.4 Specifika rodinné komunikace

Každá generace by měla mít svůj slovník, v němž by našla obraz svého života, aby pomocí slovní zásoby mohla vyjadřovat své myšlenky, pocity a hodnocení skutečností, bezpochyby i rodina si utváří svůj vlastní slovník, který je pro ni charakteristický.²¹

Volba jazykových prostředků každého jedince je významně ovlivněna zejména prostředím, ve kterém žije. Představme si například rodinu žijící v Ostravě a rodinu žijící na Plzeňsku, volba jejich jazykových prostředků jistě nebude stejná. Tento fakt pravděpodobně málokdo ovlivní. Nelze opomenout ani školní prostředí, které částečně působí na výchovu dětí, a tudíž má jistý vliv na vyjadřovací schopnosti mluvčího. Na výběr jazykových prostředků se podílí i další skupiny, ve kterých se daný člověk pohybuje, například pracovní prostředí, díky němuž si mluvčí osvojí určité výrazy, které užívá zejména v pracovním prostředí, tzv. profesionalismy, a další zájmové skupiny. Avšak právě rodina je oním „vnitřním“ prostředím, jež zásadním způsobem ovlivňuje vyjadřovací úzus každého jedince, protože se s ní setkáváme od narození a trávíme v ní zpravidla mnoho času.

Na naše vyjadřování působí samozřejmě i vzdělání a intelekt, ale domníváme se, že vzdělání je částečně ovlivněno právě rodinou, v níž žijeme, i když to nemusí platit vždy jednoznačně. Dále generační rozdíly mají vliv na volbu jazykových prostředků, a tudíž každá generace bude hovořit mírně odlišnými jazykovými prostředky, neboť jazyk je živým organismem, který se neustále vyvíjí.

I přes více faktorů výše zmíněných, které naši mluvu ovlivňují, by se dalo říci, že každá rodina bude užívat velmi podobných jazykových prostředků na stejném území,

²⁰ ŠTĚPÁN, Jan. Diference ve spontánní mluvě středočeské (pražské) rodiny. *Naše řeč* [online]. 2004, roč. 87, č. 4, 185 - 197 [cit. 2011-12-07]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7790>.

²¹ FILIPEC, Josef a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. 4. vydání. Praha: Academia, 2010, s. 35.

kde trvale žije, avšak působení vlastní rodiny bude natolik silné, že rodiny žijící ve stejné oblasti budou využívat i odlišných jazykových prostředků charakteristických jen pro ně.

V rodinné komunikaci se jedná převážně o jazyk mluvený, který je považován za primární oproti psanému textu, neboť bez mluveného projevu se neobejdeme. Základním rysem mluveného komunikátu je nepřipravenost, spontánnost a neformálnost. Právě díky jeho spontánnosti je typickým znakem neorganizovanost a neuspořádanost vyjádření. Tématika komunikace je jednodušší oproti psanému textu. Typickým rysem z oblasti syntaxe je také narušení větných struktur, především máme na mysli odchylky (motivované i nemotivované), které jsou v mluveném projevu poměrně časté. Mluvený komunikát bývá zpravidla dynamický, emotivní a odkazuje spíše ke konkrétním skutečnostem.²²

Mluví se ve svém projevu často opakuje, užívá vycpávkových výrazů, rovněž jsou frekventovaná deiktiva, zájmena apod. Rodinný projev je také často doprovázen parajazykovými a mimojazykovými prostředky, které dokreslují informaci a pomáhají v porozumění textu. Konkrétně se jedná o vokální prostředky (parajazykové (tj. různé zvuky, výkřiky, smích) a prozodické (tj. přízvuk, intonace, tempo řeči, rytmus, pauzy, hlasitost)), také nevokální (tj. gesta, mimika, pohyby partnerů, vzdálenost mezi nimi apod.). Všechny tyto prostředky jsou důležité pro zpětnou vazbu.²³

Rodina využívá velmi širokého spektra jazykových prostředků, a to z různých oblastí národního jazyka. Především se jedná o kódy jazykových útvarů, jimiž je spisovný jazyk (zejména hovorová vrstva), obecná čeština, dialekty či běžně mluvená čeština, u níž dochází k míšení spisovných jazykových prostředků s nespisovnými. Rodinná komunikace využívá také poloútvary národního jazyka, jedná se zejména o slang, popř. profesní mluvu.

V rodinné komunikaci se také často objevují expresivní výrazy a vulgární mluva. Tyto vulgární a expresivní výrazy bychom neměli opomenout, neboť jsou v neformální komunikaci poměrně často zastoupené, a to právě kvůli spontánnosti a emocionalitě rozhovorů.

V následujících kapitolách se budeme věnovat jednotlivým jazykovým útvarům, popř. dalším jazykovým rysům, kterých rodinná komunikace nejvíce využívá.

²² ČMEJRKOVÁ, Světa, HOFFMANNOVÁ, Jana. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia 2011, s. 35.

²³ HOFFMANNOVÁ, Jana. *Stylistika a-- : současná situace stylistiky*. Praha: Trizonia, 1997, s. 76.

2.4.1 Spisovná čeština v rodinné komunikaci

Jak jsme již výše popsali, spisovná čeština je kodifikovaný útvar českého národního jazyka, jenž plní především národně a společensky reprezentativní funkci, je užíván v oficiální komunikaci, ve vědeckých pracích, úředních dokumentech atd. Jedná se o soustavu pravidel, jejichž dodržování je v určité komunikaci závazné.²⁴

V dnešní době je stabilizovaným útvarem především spisovný jazyk, který není pro běžnou komunikaci právě tím nejčastěji užívaným a nejvhodnějším, tento fakt je způsoben zejména tím, že spisovné jazykové prostředky nejsou schopny příliš vyjádřit emocionalitu, právě ona je tím hlavním důvodem, proč mluvčí v neoficiální komunikaci spisovný jazyk tolik nevyužívají. Spisovná čeština má ovšem i hovorové tvary, se kterými se setkáváme již častěji v neformálních rozhovorech. Jedná se o vrstvu spisovného jazyka, která je primárně mluvená. Typickými příklady hovorových tvarů jsou například tvary substantiv maskulina animata: koncovka *-é/-i* (hovorově *husiti* namísto tvaru *husité*) nebo tvar způsobového slovesa *moci* (hovorově *můžu* namísto tvaru *mohu*).

Hovorová vrstva jazykových prostředků je tedy mluvená podoba spisovného jazyka, která je hojně užívána v polooficiálních nebo neoficiálních mluvených projevech, jejími charakteristickými znaky jsou emocionálnost, spontánnost či zdobnělny, právě tyto znaky jsou typické pro mluvený projev.

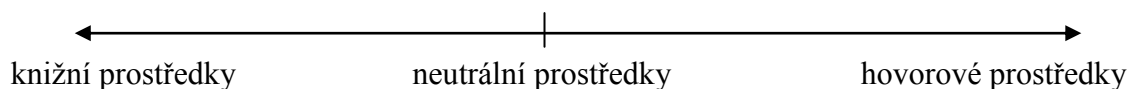
Dle Chloupeka²⁵ chápeme pojem hovorová čeština nikoli jako samostatný útvar národního jazyka, jehož místo by bylo mezi spisovnou a obecnou češtinou, ale považujeme jej za soubor prostředků příslušící široce chápanému komplexu spisovné češtiny. Hovorová čeština pak plní dvojí funkci: je nástrojem veškeré komunikace těch uživatelů, kteří využívají výhradně spisovného jazyka, také funguje jako nástroj běžného dorozumívání, je jednou ze strukturních náplní běžné mluvy.

I přesto, že hovorová čeština není samostatným útvarem národního jazyka, mohli bychom říci, že hovorové jazykové prostředky stojí právě na pomezí spisovné a nespisovné češtiny a dávají nám tak možnost vyjádřit se spisovně a zároveň nebýt příliš oficiální.

²⁴ HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy, a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 3. rozšířené vydání. Praha: Maxdorf, 2009, s. 10.

²⁵ CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 50.

Osa znázorňující rozvrstvení spisovných jazykových prostředků:

V rodinné mluvě knižních jazykových prostředků využíváme minimálně, výjimkou mohou být členové starší generace, pro které byla tato slova dříve brána jako neutrální a vývojem doby se posunula ke knižním.

V současné době mluvené projevy realizované spisovnou češtinou reflektují zpravidla současnou normu se všemi vývojovými tendencemi a nikoli přísně kodifikaci.²⁶

2.4.2 Běžně mluvený jazyk v rodinné komunikaci

V kapitole **Stratifikace národního jazyka** (s. 11 – 15) jsme se zmínili, že běžně mluvený jazyk stojí mimo stratifikaci národního jazyka. Jedná se o funkčně vymezenou podobu národního jazyka, jejíž strukturní náplň může být různá, často i smíšená, a to v závislosti na konkrétních okolnostech vzniku a percepce komunikátu, a právě proto ji můžeme velmi těžko přesně zařadit. Její výrazové prostředky jsou velice rozmanité. Běžná mluva je primárně mluvená a spontánní a v podstatě slouží k běžné všední komunikaci, kdy je důležitý předmět komunikace a posílení sociálních vztahů, nikoliv prezentace osobnosti pomocí jazyka. Může mít i psanou podobu, zpravidla může jít o soukromou korespondenci, v současnosti psaní SMS zpráv, ale může být stylizována i v krásné literatuře.²⁷

Běžně mluvený jazyk zastupuje v rodinné komunikaci významnou roli, neboť v rodině jsou podstatné právě sociální vazby mezi členy rodiny a to, co chceme říci, nikoliv, jakým způsobem se vyjádříme.

F. Daneš²⁸ vymezuje pojem běžně mluvená čeština jako repertoár všech různých, různorodých jazykových prostředků (nespisovných, ale zčásti i spisovných), kterých se užívá v situacích, v nichž se nepředpokládá závazné užívání spisovného jazyka. Jedná se o rozsáhlou nejednotnou, nehomogenní řečovou oblast, jež vykazuje

²⁶ CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 50.

²⁷ BACHMANNOVÁ, Jarmila a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 193 heslo: jazyk národní.

²⁸ DANEŠ, František. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia 1997, s. 15.

vysoký stupeň variantnosti a kterou probíhá řada parametrů (lokální, sociální, generační apod.). Projevují se tu dva aspekty typické pro dnešní situaci češtiny. Prvním momentem je široce oblastní rozdíl mezi Čechami na jedné straně a Moravou se Slezskem na straně druhé. Tím druhým momentem je tzv. míšení kódů, to znamená, že v běžném jazykovém styku se zcela obvykle objevují substandardní²⁹ formy v jistém, nikoli zcela volném míšení či kombinování s formami standardními. I ve formálních jazykových situacích se tedy může stát, že v jistých momentech řeči „uklouznou“ mluvčímu některé substandardní formy, které se odrážejí od oblastních nebo nářečních rysů fónických a které můžeme většinou chápat jako varianty standardu. A rovněž ve vlastním systému standardu je vliv substandardu aktuálním jevem, problémem i vývojovým faktorem.

K jejím charakteristickým rysům tedy řadíme repertoár všech různých jazykových prostředků, a to spisovných i nespisovných (nezahrnuje zpravidla prostředky úzce spisovné a knižní), dále je pro běžnou mluvu charakteristická vysoká míra variantnosti, míšení kódů a také užití běžné mluvy v komunikaci, kde nepředpokládáme závazné užití spisovného jazyka. Běžně mluvený jazyk nemá normu, tj. soubor prostředků, které jsou chápány mluvčími jako závazné.

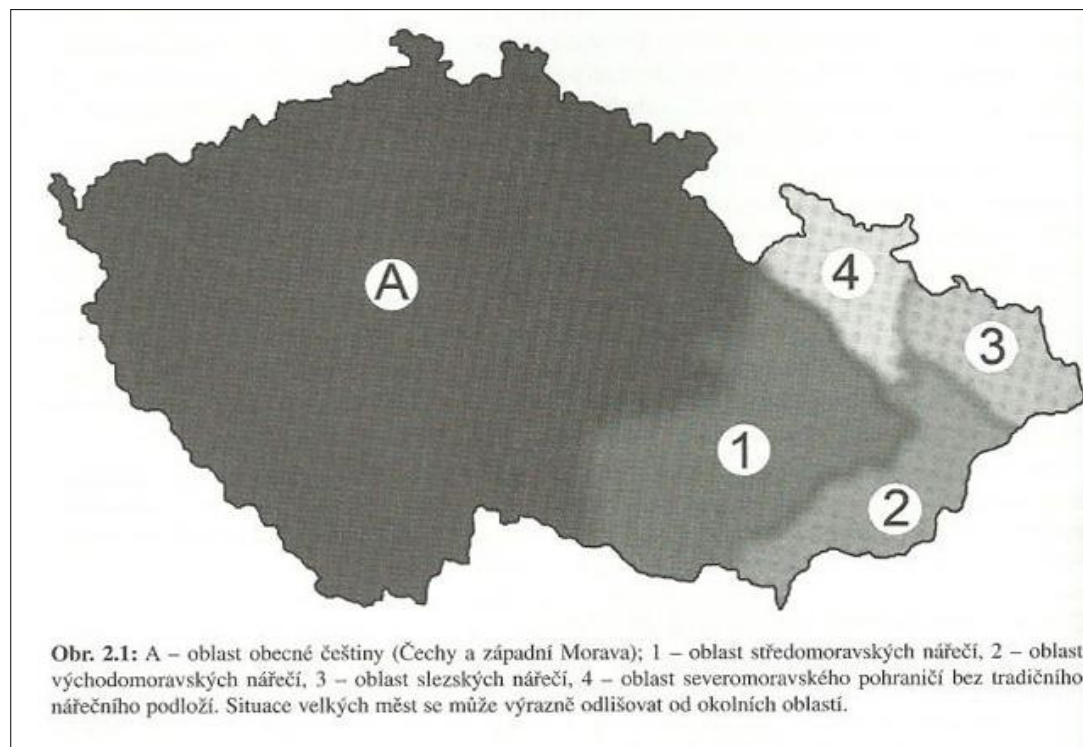
Vzhledem k faktu, že rodinná komunikace je primárně mluveným, neoficiálním projevem, můžeme očekávat, že běžně mluvený jazyk bude v rodinných rozhovorech běžnou součástí.

2.4.3 Obecná čeština v rodinné komunikaci

Obecná čeština se vyvinula přirozeným vývojem, aniž by lingvisté do ní přímo zasahovali (na rozdíl od češtiny spisovné). V porovnání s obecnou češtinou je mluvený jazyk téměř na celém území Moravy a ve Slezsku mnohem více diferenciovaný (**viz. obr. č. 1**). Jak obecnou češtinu, tak převládající mluvu na jednotlivých územích na Moravě a ve Slezsku řadíme k celonárodně srozumitelným útvarům. Obecná čeština má zvláštní postavení mezi standardy mluvených projevů, protože její prostředky se často užívají v různých komunikačních funkcích, včetně veřejných promluv, krásné literatury apod. Její rozšíření je o mnoho větší než u ostatních územních variet. Mluvčí

²⁹ Termín *substandardní/ nestandardní* lze chápat v užším smyslu, jako „pokleslý“ nebo „nižší“ standard, anebo širším „vše mimo standard“. (DANEŠ, František a kol. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, Praha: Academia, 1997, s. 15).

ji tedy užívají jako primární soubor vyjadřovacích prostředků, a proto se často hovoří o její „tendenci k celonárodnosti“. Oproti tomu mluvčí méně rozšířených variet moravských a slezských již berou v potaz, jaké prostředky se hodí spíše jen při komunikaci mezi mluvčími téže variety.³⁰

Obr. č. 1³¹

Postoje našich lingvistů k obecné češtině jsou odlišné, ale bylo prokázáno, že obecná čeština má ke spisovnému jazyku blíže než k nářečí, neboť k běžnému kolísání mezi oběma útvary patří i to, že spisovná slova včetně termínů přijímají hláskovou a tvaroslovnou podobu obecné češtiny (př. *kritickej stav, s odlišnejma promluvama*). Pro zjednodušení bychom mohli říci, že obecná čeština se buď rovná interdialektu, nebo je vyšším útvarem národního jazyka (nespisovným).³²

Obecná čeština je poměrně stabilizovanou varietou národního jazyka, jež se stává znakem spontánnosti a bezprostřednosti vyjádření. Z těchto důvodů se hojně používá i v rodinné komunikaci.

³⁰ CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny. 1: jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum, 2010, s. 24.

³¹ Taktéž.

³² Dle vysokoškolských přednášek z předmětu *Teorie spisovného jazyka a jazyková kultura 2* (PASÁČKOVÁ, Eva).

Původně bylo toto adjektivum „obecná“ chápáno ve smyslu tzv. řeči obecných, tedy prostých a neurozených občanů, nyní však obecnou češtinu chápeme ve smyslu „všeobecně užívaná“.³³

2.4.3.1 Charakteristické rysy obecné češtiny³⁴

Hláskosloví

- úženi (*mlíko, píct, nový auto, malýho psa*)
- diftongizace (*mejdlo, novej kabát*)
- protetické v (*von, voko, zvorat*)
- krácení a dloužení vokálů (*jí- ji, naši - naši, domů - domu, jejim, prosim, říkat*)
- zjednodušování skupin hlásek (*kanička, kostka, žička, deme*)
- změny hlásek ve slovech přejatých: k jako g (*plagát, demografie*)

Morfologie

Z morfologického hlediska je pro obecnou češtinu typická unifikovaná koncovka *-ma* v 7. pádu plurálu (*lidma, kuchařema, kominíkama*). U adjektiv je charakteristické nerozlišování rodu a neměkčení v plurálu (*hezký kluci, holky, mimina*). U osobního zájmena *on* dochází v plurálu k unifikovanému tvaru pro všechny rody - *voni* (*Voni ty jabka tam leží pořád.*) a k unifikovanému tvaru ukazovacího zájmena *ten* pro všechny rody - *ty*. Časté jsou také nespisovné tvary číslovek (*dvouch, dvoum, dvouma*). U sloves je pro obecnou češtinu typická neexistence tvaru přechodníků, odpadání *-l* u sloves 1. třídy (*nes, pek*) apod.

Syntax

Podíváme-li se na obecnou češtinu z hlediska skladby, zjistíme, že její charakteristické rysy jsou téměř shodné s mluveným projevem. Pro obecnou češtinu je tudíž typická primárně mluvenost, dále neoficiálnost, dialogičnost, soukromnost, emocionalita či spontánnost. Je pro ni charakteristická volnější výstavba vět, časté jsou odchylky, tj. anakolut, elipsa, apoziopse apod., nadměrné užívání kontaktních slov, vsuvek a zájmen (*nó, no tak, vopravdu, ten, on*).

³³ BACHMANNOVÁ, Jarmila a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 81, heslo: čeština obecná.

³⁴ SGALL, Petr, HRONEK, Jiří. *Čeština bez příkras*. Praha: H & H, 1992, s. 30 – 80.

Slovní zásoba

Obecná čeština využívá mnohdy prostředků nezařazených do spisovné normy, které ale vyhovují podmínkám běžné komunikace (*akorát, drbat někoho, šmejď*). Objevuje se zde řada výrazů s příznakem expresivity (*fuška, rajda*). Často se vyskytují prostředky mluvy profesní a slangové.

2.4.4 Dialekt v rodinné komunikaci

Dialekt bychom neměli opomenout, přestože očekáváme jeho zastoupení v rodinné komunikaci v menší míře oproti obecné češtině. V současnosti je nářečí spojováno spíše s územím Moravy či Slezska, tato mylná domněnka může být způsobena převážně existencí obecné češtiny, která je na území historických Čech hojně užívána.

Domníváme se, že prostředky tradičních teritoriálních dialektů se stále ještě objevují, i když v současnosti spíše méně. Dialektické prvky jsou užívány zejména v neoficiálních situacích, intimní komunikačního prostředí a vyjádření společenské solidarity jsou charakteristickými rysy dialektů.³⁵

I přes některé domněnky zániku nářečí vlivem dnešní doby se tyto předpovědi neuskutečňují, neboť se proti nářečím v českém jazykovém prostředí nevyvíjí sociální tlak a běžné řečové praxi pro soukromé vystupování není vnucován žádný dorozumivací model. Na druhou stranu se naopak rychle zapomínají slova, která vyjadřují zastaralé pojmy, tj. „slova mizejí s věcmi nebo s odklonem pozornosti od věcí“.³⁶

Nářeční jevy mají stále své neodmyslitelné místo především na venkovech a zejména u nejstarší věkové generace, která je oním hlavním nositelem nářečí.

Nářečním rysem typickým pro plzeňskou oblast se blíže věnujeme v kapitole **Charakteristika plzeňské mluvy** (s. 28 – 30).

2.4.5 Expresivita v rodinné komunikaci

Slova s příznakem expresivity se výrazně uplatňují v rodinné komunikaci, proto je důležité si je charakterizovat podrobněji.

³⁵ ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: Institut sociálních vztahů, 2003, s. 49.

³⁶ Taktéž, s. 49.

J. Zima³⁷ tento pojem definoval jako výraz vyjadřující vedle prvků nociónálních i osobní citový a volní vztah mluvčího k vyjadřované skutečnosti (záporný, kladný).

Zima rozlišil trojí typ expresivity. Nejzřetelněji vynikají expresivní slova, která si uchovávají expresivní charakter i bez kontextu. Tento typ expresivity je označován jako expresivita inherentní (*hubeňour, všecinko, každičký*). Dalším typem je adherentní expresivita, do níž řadíme slova, která jsou expresivní pouze v lexikalizovaném přeneseném významu (*oťukávat něco* – předběžně zjišťovat, zkoumat, *roboty* – těžká práce). Výše zmíněné typy expresivity můžeme souhrnně označit jako lexikalizovanou expresivitu, protože se jedná o jevy, které jsou součástí jazyka, zatímco kontextová expresivita vzniká aktuálně jako následek zařazení slova do stylově, citově či jinak odlišného kontextu. Kontextová expresivita je jenom jevem stylistickým, slovo může působit expresivně, aniž se jeho význam změní. (př. knižní sloveso *praviti* nabývá expresivní povahy v Poláckově románu „Bylo nás pět“ v hovorových projevech dítěte).

Slova expresivně zabarvená se diferencují zejména podle kladného a záporného hodnotícího příznaku. Do kladně zabarvených slov můžeme zařadit slova familiární (př. *srdíčko, miláček*), hypokoristiku³⁸ (př. *mamka, babču*) či dětská slova (př. *papat, hajat*). Dále sem řadíme eufemismy, tj. slova zjemňující (př. *usnout* místo zemřít). Kladně zabarvené výrazy jsou často úzce spjaty s deminutivností, jedná se o rys, který je v kladně zabarvených slovech hojně využíván.

K záporně zabarveným slovům patří pejorativa, tj. hanlivá slova, k nim řadíme i některá³⁹ slova zveličelá (*babizna, psisko*), dále slova zhrubělá (*žrát*) a slova vulgární. Slovník nespisovné češtiny⁴⁰ definuje vulgární a obscénní slovní zásobu, jako „hrubé, společensky nepřijatelné výrazy mající často sexuální charakter“. Protipólem eufemismů jsou dysfemismy, které patří k záporně zabarveným lexikálním jednotkám (př. *zhebnout* místo zemřít).

³⁷ ZIMA, Jaroslav. *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 14.

³⁸ *Hypokoristika*: domácí obměny vlastních nebo obecně příbuzenských jmen.

³⁹ Záleží na kontextu, ne všechna augmentativa musí nutně vyjadřovat záporný hodnotící příznak (př. *to je ale milé psisko*).

⁴⁰ HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy, a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 3. rozšířené vydání. Praha: Maxdorf, 2009, s. 11.

2.4.6 Slang v rodinné komunikaci

Sociolekt je jazykem určité sociální skupiny a od národního jazyka se odlišuje převážně slovní zásobou, frazeologií a sémantickými dominantami. Slouží pouze jako doplňkový prostředek komunikace v určitém sociálním nebo profesním seskupení. Sociolekty jsou plnohodnotným prvkem systému národního jazyka a umožňují mluvčímu demonstrovat jeho příslušnost k určité sociální skupině. Představují dynamickou část jazykového systému. Sociolekty často splňují požadavek jazykové ekonomie vyjádřit se krátce a také plně formulovat jeho citový postoj k určité problematice (na rozdíl od spisovného jazyka či teritoriálních dialektů). Absence pojmenování určitého jevu ve spisovném jazyce nebo v nářečích může být také důvodem pro užití slangových slov.⁴¹

Slang zpravidla nevzniká z potřeby pojmenovat nové, speciální pojmy, ale především z potřeby expresivního překódování již známých pojmů, jejich hodnocení či přehodnocení. Tím dochází ke vzniku synonym stylisticky nižších, která jsou výsledkem jazykové hravosti, se kterou se například u profesní mluvy setkáváme velmi zřídka. Tyto slangové lexémy a frazémy jsou dynamické a velmi rychle se střídají, neboť jsou podmíněny dynamikou společensko-politického života a také podléhají jazykové módě, „vznikají v určitém sociálním uskupení, žijí společně s ním a mizí s jeho rozpadem“.⁴²

Každá sociální skupina si vytváří soubor lexémů, který je jí vlastní, jestliže mezi nimi funguje vzájemná komunikace. Primární sociální skupinou je rodina, která užívá také vlastních jazykových prostředků, má společný rámeček a je vnitřně diferencována, a to především generačně, rovněž nelze opomenout i sociální role, jako je mužská a ženská. Tato skupina je specifická svou uzavřeností, proto není možné do ní vstoupit kdykoliv. Dítě vstoupí do této skupiny přirozenou cestou, a tak si nejnázne osvojuje rodinnou mluvu. Na její formování mají významný vliv právě děti, které při osvojování mateřského jazyka nedokonale vyslovují, různě slova pozměňují apod., výsledkem mohou být různorodé rodinné přezdívky a zajímavá pojmenování obvyklých věcí.

⁴¹ HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy, a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 3. rozšířené vydání. Praha: Maxdorf, 2009, s. 15-16.

⁴² Taktéž, s. 13.

U nové rodiny, která je vytvořena manželstvím, si její členové postupně vytvoří vlastní komunikační signály, na které má vliv i původní rodina.⁴³

Mezi zdroje jazykových podnětů předpokládáme vliv jazyka rodičů, prarodičů a také ostatních členů rodiny. Za nejsilnější vliv považujeme působení rodičů, avšak pouze za předpokladu, že s dětmi tráví nejvíce času. Velmi významným faktorem je též stabilita rodiny, jež pomáhá uchovávat lexémy od starších generací.⁴⁴

Výrazným znakem rodinného slangu je neanonymnost specifických pojmenování, to je typické pro domácí názvy jídel (např. *koláč od Olinky*). Dále se udržuje lokální jazyková tradice, která je v oficiálnější komunikaci dávno opuštěná. Rodinná mluva se inspiruje také i jazykem literatury, divadla a filmu, šlo-li o společný prožitek. „Suchého Kytice přinesla *táhni* ve významu *jdi*.“ (KRČMOVÁ, M.: *Rodinný slang. Sborník přednášek z VI. konference o slangu a argotu*. Plzeň: ZČU, 1998, s. 55).

Rodinná komunikace spojuje rodinnou skupinu nejen v současnosti, ale i s její minulostí. Tento slang dříve vznikal a stále se obohacoval především v tradičně existující rodině. Avšak v dnešní době, kdy je komunikace v rodině omezená, vztahy jsou méně stabilní, může vést pouze k nivelizaci rodinných mluv. Protože její smysl je právě v oné jedinečnosti, jako je samotná skupina, která mluvu užívá.⁴⁵

2.5 Charakteristika plzeňské mluvy

V závěru teoretické části bychom rádi charakterizovali mluvu na Plzeňsku, pokládáme to za nezbytné, neboť zkoumaná rodina pochází právě z Plzeňska, a tak je důležité popsat typické jazykové prostředky, které mluvčí v dané oblasti užívají.

Z jazykového hlediska můžeme mluvu na Plzeňsku zařadit do nářeční skupiny české, podskupiny jihozápadočeské (**viz. obr. č. 2**). Vývoj mluveného jazyka v dnešní době je charakteristický především častými nivelizačními a unifikačními tendencemi, tento proces je patrný převážně v Čechách.

⁴³ KRČMOVÁ, Marie. Rodinný slang. In: KLIMEŠ, Lumír. *Sborník přednášek z VI. konference o slangu a argotu v Plzni 15. - 16. září 1998*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU, 1998, s. 55.

⁴⁴ Taktéž.

⁴⁵ Taktéž.

Obr. č. 2⁴⁶

Typickým jevem právě pro Plzeňany je tzv. plzeňské zpívání, které bychom mohli v určitém smyslu přirovnat k výslovnosti Ostravanů, kteří jsou známí zkracováním délek u samohlásek. Plzeňské zpívání je jev, který se projevuje především v melodii věty, kdy poslední slabika zůstává zpravidla protažena.

Pavel Jančák⁴⁷ ve svém článku dochází k závěru, že diferenční rysy v mluvě na Plzeňsku jsou patrné především v rovině tvaroslovné. Typickým jevem je délka v koncovce nominativu plurálu u maskulin životných (př. *klucí, ptáci, sourozencí* atd.) a délka v některých číslovkách (př. *dvá, vobá*). Dále můžeme pozorovat odlišnost v nesklonných ustrnulých tvarech adjektiv posesivních (př. *Pavlovo otec, Pavlovo žena, Pavlovo dítě*). Na Plzeňsku je velmi časté použití zájmen ukazovacích (*tuten pes, tudleten barák*) a také atypické podoby zájmen v lokálu (*na ňom*). Velmi výrazným znakem v mluvě jsou jednotně vyrovnané slovesné tvary v 3. osobě plurálu typu (*oni*) *prosí, trpí, umí, sází*. Dalším výrazným rysem u sloves je tvar *si* v 2. osobě singuláru slovesa *být* ve funkci spony i v složených formách minulého času (*upad si, smál si se*). Často můžeme pozorovat krácení samohlásek v 1. osobě singuláru (*běham, volam*).

⁴⁶ BACHMANNOVÁ, Jarmila a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 393.

⁴⁷ JANČÁK, Pavel. *K interdialektickému vývoji mluvy západočeských měst. Naše řeč* [online]. 2004, roč. 63, č. 4, 169 - 174 [cit. 2012-01-15]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6200>.

Na Plzeňsku se také projevuje zachování krátkosti v přičestí (*máme zavřeno*), oproti tomu tvar *zavříno* je zde chápán jako cizorodý. Dalším výrazným rysem v plzeňské mluvě je atypická koncovka adverbia v komparativu (*rychlejš, pomalejš, ale i rychlejc, pomalejc*).

V rovině hláskoslovné také můžeme upozorovat jevy charakteristické pro mluvu na Plzeňsku, jedná se zejména o úžení *é > í* u koncovky atributu kongruentního (*hezky štěně*), dále *protetické v* na začátku slov (*vokno, vostuda, votravná* apod.).

Můžeme spatřit také rozdíly ve tvoření slov a ve slovníku, i když v menší míře, užívaných zpravidla převážně dubletně (*měchačka x vařečka, vokusek x ohryzek, špičník x hřib kozák, vošouch x bramborák*).

3.0 Praktická část:

3.1 Charakteristika konkrétní rodiny

Vzorky rodinných rozhovorů jsou získány z rodiny, která žije v okrese Plzeň-jih, konkrétně ve městě Dobřany. Bylo by vhodné podotknout, že město Dobřany je z územního pohledu velmi blízko Plzně, a tudíž se domníváme, že vliv města Plzně je zde velmi silný. Zabývali jsme se mluvou širší rodiny, tj. prarodič, rodiče a jejich děti. Generační rozpětí je tedy poměrně široké.

3.3.1.1 Účastníci rodinné komunikace

1. účastník rozhovoru:

Muž, 54 let, základní vzdělání.

V rozhovoru vystupuje jako otec rodiny. Celý život pracuje jako dělník v podniku Lasselsberger, s. r. o.⁴⁸ od svých patnácti let. Téměř od narození žije v Dobřanech, původem pochází jeho rodina ze Strakonice. Jeho specifickým koníčkem je myslivost.

2. účastník rozhovoru:

Žena, 49 let, vyučena v oboru – dámská krejčová.

V rozhovoru vystupuje jako matka rodiny. Žena pracuje v plzeňském podniku Škoda Elektrik jako dělnice. Tato mluvčí se narodila v Plzni, kde prožila podstatnou část svého života, dokud se nevdala, od té doby žije v Dobřanech.

3. účastník rozhovoru:

Žena 75 let, střední odborné vzdělání – střední odborná škola průmyslová.

V rozhovoru vystupuje jako babička rodiny. Jedná se o matku ženy (viz. 2. účastník rozhovoru). Žena je v současné době v důchodu, před důchodem pracovala celý život v plzeňském podniku Škoda (v kanceláři). Pochází od narození z Plzně, kde žije celý život.

---

⁴⁸Dříve Chlumčanské keramické závody.

4. účastník rozhovoru:

Žena, 28 let, střední odborné vzdělání – sociálně správní zaměření.

V rozhovoru vystupuje jako dcera ženy (49 let) a muže (54 let). Tato žena pracuje ve státním podniku Úřad práce Plzeň-sever. Pochází z Dobřan, kde žije doposud.

5. účastník rozhovoru:

Žena, 24 let, vyšší odborné vzdělání – ekonomické zaměření.

V rozhovoru vystupuje jako dcera ženy (49 let) a muže (54 let). Žena studuje na Západočeské univerzitě Pedagogickou fakultu (obor Český jazyk se zaměřením na vzdělávání). Poslední účastnice pochází také z Dobřan, kde momentálně žije, většinu času však tráví v Plzni.

3.2 Charakteristika zdrojového jazykového materiálu⁴⁹

Rodinná komunikace byla nahrávána pouze v domácím prostředí rodiny, tj. v Dobřanech, a tudíž se jednalo o ryze soukromou situaci. Projev mluvčích byl mluvený, nepřipravený a účastníci rozhovoru spolu komunikovali přímo. Vzhledem k intimnímu prostředí byly rozhovory plné emocí a subjektivních názorů.

V nahrávkách sledované rodiny se objevila běžná všední témata, máme na mysli především diskuse o potravinách, oblečení, o politice, právě probíhajících akcích apod. (*slevy v obchodech, výměna oken*). I přes běžná témata se v rodině objevovaly soukromé až intimní názory, většinou se jednalo o postoje mluvčích k danému tématu. Rovněž jsme v nahrávkách mohli nalézt popisy různých činností, dále vyprávění konkrétních situací, které se odehrály v minulosti, nebo se jednalo o pouhé sdělení informace ostatním členům rodiny.

Vzhledem k faktu, že téměř veškeré rozhovory byly nahrávány za přítomnosti vnějšího média, tj. zapnuté televize či rádia, jsou zde časté odkazy k televizním či rádiovým vysílaným tématům, které byly též zaznamenány a označeny příslušnou značkou pro snazší orientování.

---

⁴⁹ Záměrně necháváme stranou analýzu z hlediska stylistického s ohledem na rozsah práce, základní informace o zkoumaném zdrojovém materiálu jazyka nalezneme v této kapitole.

S ohledem na smíšenou skupinu lidí nalezneme v nahrávkách poměrně rozmanité projevy různé věkové generace, odlišného vzdělání a pohlaví.

Rodinné rozhovory byly doprovázeny vokálními projevy či neverbální komunikací, zejména mimikou a gesty, veškeré tyto projevy jsou nezbytnou součástí mluveného, spontánního projevu a pomáhají dokreslovat myšlenky a postoje mluvčích. Z důvodu častých vokálních a neverbálních projevů se mohou zdát přepisy nahrávek často nesrozumitelné až nelogické, proto jsme se snažili do přepisů nahrávek doplnit rozhovor o tyto podstatné informace pro snazší pochopení textu (označení pro *smích*, *ironie* apod.).

3.3 Konkrétní znaky rodinné komunikace na Plzeňsku

V této kapitole se zaměříme na analýzu rodinné mluvy z hlediska jazykových rovin, budeme zkoumat hláskosloví, tvarosloví a syntax, zaměříme se zejména na lexikální stránku zkoumaného jazykového materiálu. V lexikální rovině provedeme další výzkum menšího rozsahu, který se bude týkat pojmenovávání (včetně oslovení) otce a matky ze strany jejich dcer, neboť se domníváme, že právě v této oblasti se projeví mnohotvárnost užívání našeho jazyka a hravost jeho uživatelů. Jak jsme se výše zmínili, stylistickou rovinu již zkoumat nebudeme.

Budeme se věnovat především jazykovým jevům, které jsou typické pro plzeňskou mluvu, a budeme vycházet z nahraných rodinných rozhovorů. S ohledem na rodinnou komunikaci budeme hledat jazykové jevy, které jsou charakteristické pro konkrétní zkoumanou rodinu.

V následujících kapitolách věnovaných samotné analýze, neuvedeme kompletní podoby analyzovaných komunikátů, ale jen konkrétní jevy, které uvedeme jako příklad a které budou označeny kurzívou.

3.3.1 Zjištění v rovině hláskoslovné

Jevy v hláskosloví, které se vyskytují v rodinné komunikaci, jsou převážně shodné s jevy běžně mluveného jazyka. Jedná se především o úžení $é > í$, *protetické v*, změna $y/i > ej$, zjednodušování skupin hlásek, krácení či dlužení vokálů. V analyzované mluvě nalezneme jevy obecněčeské i jevy dialektické.

3.3.1.1 Protetické v

Protetické v je velmi častým jevem v rodinné komunikaci na Plzeňsku. Tento jev se vyskytuje nejen na území plzeňském, ale na území celých historických Čech (*protetické v* přesahuje rovněž na území západní Moravy).

Z analýzy nahrávek vyplývá, že frekvence *protetického v* je velmi vysoká, tento jev byl užit prakticky ve všech slovech začínajících na samohlásku *o* (př. *von, vodcházela, votravná, vokolo, vokoštuje, vostrý, voplatka* atd.). V některých slovech bylo užito i spisovného výrazu, avšak jedná se spíše o nahodilost některého z mluvčích než o pravidelný jev (př. *osum, o víkendu, olivy*).

Protetické v se objevuje především ve slovech, která se v nahrávce hojně opakují, tj. často užívané výrazy mluvčími rodinné komunikace, máme na mysli především frekventovaná osobní zájmena *on/ona/oni/ono* (př. *von, vona, voni*), dále slova nespisovná či s příznakem expresivity (*votravná, vokoštovat*). Naopak výrazy, které se v komunikaci vyskytují spíše v menší míře, nebo jsou cizího původu, jsou užity častěji ve formě spisovné (*okysličovat, olivy*).

3.3.1.2 Úžení $é > í$

Dalším typickým jevem v rodinné mluvě je úžení $é > í$. Tento jev je rovněž charakteristický pro mluvu celých historických Čech. V dané rodině se nejčastěji vyskytuje změna $é > í$ v koncovkách (*pěkný, puštěný, rozprostřený, v tý, západočeský*), dále také změna v kmeni (*nevylítnul, přelítnul, vokýnka*). U starší věkové generace se nám potvrdilo, že oproti generaci mladší užívá i tvaru spisovného, i když v menší míře, než bychom očekávali (*prkénko*). Zajímavostí je, že spisovný tvar byl užit také v případě, pokud byla věta myšlenka ironicky (*óó, to je úžasné*). Tvaru spisovného také častěji užívala oproti ostatním mluvčím žena ve věku 28 let, zejména ve spojení s ukazovacími zájmeny (*do té skříně* apod.).

3.3.1.3 Změna ý/í > ej

Diftongizace je dalším frekventovaným obecněčeským jevem. Změna ý/í > ej se vyskytuje shodně (jako u úžení) v koncovkách i v kmenech slov (*bejt, brejle, plejtvání, prej, rejže, tejdně, umejt, v tejdnu, vymejšlí*). Tato změna se však nejčastěji projevuje u adjektiv v koncovkách (*jinej, nákej, pohádkovej, velikej, velkej*).

3.3.1.4 Zjednodušování skupin hlásek

Zjednodušování skupin hlásek je charakteristické především pro mluvený komunikát (zpravidla neoficiální), a tudíž se často objevuje též v rodinných rozhovorech. Vypuštění skupiny souhlásek se objevovalo zejména na začátku a uprostřed slova (*čoveče, dešník, jabka, jesli, masný, pučený, srce, žička*). V nahrávce se velmi často opakovaly výrazy *dýt, dycky*.

Rovněž jsme z rozhovorů zjistili, že vypuštění souhlásek se velmi často objevilo u číslovek (*patnác, šes*) a také u infinitivů zakončených na *-ct* (*říc*).

V rodinné komunikaci jsme dále zpozorovali nedbalou výslovnost některých výrazů, která se zjednodušováním skupin hlásek souvisí (*přít* místo *přijít*, *sim tě* místo *prosim tě*, dále často vyskytující se výrazy *ňáký, ňákýho*).

3.3.1.5 Výslovnost přejatých slov

Dalším jevem v rodinné komunikaci, který bychom rádi zmínili, je způsob vyslovování některých přejatých slov. V dané rodině se nejvíce projevilo vyslovování souhlásky *k* jako *g* (*plagát, balgon*).

3.3.1.6 Krácení a dloužení vokálů

Krácení samohlásek je též častým obecněčeským jevem (*natáhnout, říká, zatim*). V nahrávce se objevila slova, která byla prodlužována, avšak v menší míře oproti krácení samohlásek (*pomálu, támhle*).

3.3.1.7 Nespisovná výslovnost číslovek osm a čtyři

Především číslovky *čtyři* a *osm* byly v dané plzeňské rodině vyslovovány poměrně rozmanitě a nejednotně. Číslovka *čtyři* se spisovně vyslovovala pouze výjimečně, častější verzí byla výslovnost *čtyry*, kterou užívala babička (žena ve věku 75 let), mladší

dcera (žena ve věku 24 let), starší dcera (žena ve věku 28 let) a matka (žena ve věku 49 let), naopak *štyry* vyslovoval pouze otec rodiny (muž ve věku 54 let). Je zajímavé, že dcery (popř. manželka či tchýně) nepřevzaly výslovnost po otci (muži ve věku 54 let) a shodně všichni ostatní danou číslovku vyslovují po matce či babičce. V ojedinělém případě vyslovovala mladší dcera (žena ve věku 24 let) číslovku *čtyři* jako štyrý, a to pouze v dlouženém tvaru ve spojení se substantivem (*štyrý štěňata*). U číslovky *osm* dokládáme nespisovnou výslovnostní variantu *vosum* či spisovné *osum*, jedná se o tzv. *epentetické u* pro snazší výslovnost.

3.3.2 Zjištění v rovině morfologické

Morfologickým jevům, které jsou typické pro plzeňskou rodinnou mluvu, se budeme věnovat v rámci jednotlivých slovních druhů pro snazší orientaci. Shodně bychom mohli říci, že se rodinná komunikace z morfologického hlediska neliší od běžné neoficiální konverzace, tj. vedle spisovné češtiny užívá i nespisovných výrazů, zejména jevů obecněčeských a dialektických.

3.3.2.1 Substantiva

Nejvíce frekventovaným jevem v rodinné komunikaci se stal obecněčeský unifikovaný tvar koncovky *-ma* v instrumentálu plurálu (*autama, s náma, s lidma, s puškama, s těma slepicema, se Slovákama, za dveřma,, za tíma stromama*).

Dále jsme si mohli v nahrávce všimnout nespisovného tvaru koncovky *-ách* v lokálu plurálu u slov *papoušek* a *roh* místo spisovné koncovky *-ích* (*o papouškách, v rohách*). U podstatných jmen rodu mužského neživotného v lokálu singuláru, jsou-li možné obě varianty koncovek *-u/ -ě*, mluvčí v rodině volili vždy možnost koncovky *-ě* (*na balkoně, na záchodě*), užití koncovky *-ě* je v těchto případech častější oproti řidčeji užívané *-u*.⁵⁰

Dalším jevem typickým především pro plzeňský region je dloužení koncovky u maskulina životného v nominativu plurálu (*poddubáci, cikáni, Češi, kentauri, Rusáci, sourozenci, trhači*). V našich nahrávkách je tento jev velice frekventovaný.

⁵⁰ Dle SSJČ.

V rodinné komunikaci jsme si mohli povšimnout dalšího jevu, který je regionálně příznakový, jedná se o uplatňování měkké koncovky adjektivního typu u některých substantiv rodu středního (*peřího* místo *peří*, *kameního* místo *kamení*).

Rovněž jsme mohli v mluvě rodiny upozorovat, že několikrát došlo k užití tvaru *ke štěňatom* namísto spisovného *ke štěňatům* (tato tendence se projevuje též u zájmen), tento jev je typický právě pro mluvu západních Čech.

U slova *řádek/řádka*, v němž je možnost dvojího rodu, tj. mužského a ženského, mluvčí v rodině volili ženský rod místo mužského rodu. Domníváme se, že se jedná spíše o individuální rys.

3.3.2.2 Adjektiva

Značně užívaným jevem v rodinné komunikaci u adjektiv je v plurálu nerozlišování rodu, jedná se o obecněčeský jev, s tím úzce souvisí další obecněčeský jev, a to neměkčení (*bramborový knedlíčky*, *divoký prase*, *malinký slepičky*, *malý vokýnka*, *mletý maso*, *ňáký klucí*, *omega masný kyseliny*, *rovný nohy*, *Západočeský univerzity*, *zlomený hnáty* apod.).

Dále jsme mohli v nahrávkách rodiny zaznamenat rodově unifikovaný tvar přivlastňovacích adjektiv, který je typický pro nářečí jihozápadočeské. Přivlastňovací adjektiva jsou zakončena na *-ovo*, a to shodně pro rod mužský, ženský i střední (*u těch slepic Vencovo*). Tento jev se v analyzované mluvě projevil v menší míře, než jsme očekávali.

3.3.2.3 Pronomina

Zájmena jsou v rodinné konverzaci hojně zastoupena. Nejčastěji zde nalezneme ukazovací zájmena, která jsou charakteristickým znakem právě pro jihozápadočeské nářečí (*tuta*, *tuten*, *tuto*, *tohle*, *tudleto*). Z uvedených příkladů je patrná vysoká variantnost zájmen.

Rovněž se v nahrávkách často objevovala osobní zájmena, a to především v 1. osobě singuláru (*já*) a v 3. osobě singuláru i plurálu (*von*, *vona*, *voni*, *vono*). Tento jev je charakteristický primárně pro mluvený projev.

Dalším regionálním jevem, který se projevil v našich nahrávkách, je atypická podoba zájmen v lokálu, kterou užíval muž ve věku 54 let (*na ňom*, *po ňom* místo spisovného *na něm*), tento jev se neprojevil u ostatních mluvčích v rodině.

V promluvách byla také zaznamenána záměna tvarů zájmenné deklinace tvrdé a měkké, místo tvaru *těch* byl užit tvar *tich*.

Záměnu tvarů jsme mohli rovněž spatřit u osobního zájmena *ty*, konkrétně se jednalo o záměnu 3. pádu za 4. (2.) pád (*no já tě řeknu, vono kdyby si jela na sáňkách z pořádného kopce*). Jedná se o jev dialektický. V nahrávkách jsme upozorovali záměnu pádu tázacího zájmena *co* za *čeho*, tento jev je také charakteristický pro Plzeňsko.

V nahrávkách bylo užito často modifikovaných podob tvarů zájmen (*copa, kdopa*), jedná se o dialektický jev.

3.3.2.4 Numeralia

V rodinné komunikaci zazněl nespisovný tvar číslovky *dvě*, který je obecněčeským jevem, máme na mysli tvar *dvouch*. To samé platí i pro číslovku *oba*, která byla též vyslovována mluvčími nespisovně (tvar *vobouch*).

3.3.2.5 Verba

Častým jevem v rodinné komunikaci je užití nespisovného tvaru *bysme* v 1. osobě plurálu kondicionálu prézenta místo spisovného tvaru *bychom*, jedná se o obecněčeský jev (... *kdyby náhodou se něco, tak abysme měli co pít* ...).

Dále můžeme často spatřit v rozhovorech krácení koncovek v 1. osobě singuláru prézenta (*nemam, koukam, říkam*).

U sloves, která spadají do 3. slovesné třídy, často dochází v rodinné komunikaci pouze k užití jediného tvaru slovesa (v 1. osobě singuláru a 3. osobě plurálu), a to v singuláru se zakončením na *-u* a v plurálu na *-ou*, obě uvedené koncovky nabývají příznaku hovorovosti (*pamatuju, reklamujou, stávkujou, se stavuju, ukazujou, vylepšuju, zabíjou, značkujou*).

V rodinné komunikaci jsme si mohli rovněž všimnout nevyslovování koncového *l* ve 3. osobě singuláru příčestí minulého (*nabíd, nes, přines, přivez, řek*).

Rovněž se projevilo zachování krátkosti v příčestí (*máme navařeno, uklizeno*), jedná se o regionálně příznakový jev.

3.3.2.6 Adverbia

Koncovky adverbii v komparativu typu *-jc, -jš* řadíme též mezi jevy, jež jsou typické pro mluvu Plzeňska (*rychlejš, levnějš* místo spisovného *rychleji, levněji*).

Dalším jevem typickým zejména pro mluvu západních Čech jsou modifikované podoby tvarů některých adverbii (*jakpa, kampa, kdepa, kdypa*), mluvčí užívají zpravidla těchto modifikovaných tvarů. Tento jev se projevil také u zájmen.

3.3.2.7 Nespisovné tvary příjmení

Do rodinné komunikace také proniklo nespisovné zakončení příjmení *-ojc*, které je pro plzeňskou oblast velmi typické, v nahrávkách se tento jev stal velmi frekventovaným (*Jedličkojc, Jůzlojc, Michalojc, Šimánojc, Štruncojc*). Dále se zde objevily modifikované tvary příjmení se zakončením na *-ka* (*Nešverka, Pačeska*).

3.3.3 Zjištění v rovině syntaktické

V syntaktické rovině se budeme zabývat jevy, které jsou pro mluvu zkoumané rodiny typické. Zaměříme se zejména na výskyt a užití tzv. parazitních jevů u jednotlivých mluvčích, neboť téměř každý mluvčí užívá těchto slov, aniž by si to uvědomoval.

Rodinnou komunikaci bychom mohli jednoduše definovat jako mluvené, nepřipravené, subjektivní projevy plné emocí a intimity. Z toho vyplývá, že větná struktura bude velice narušena, toto porušení je způsobeno myšlenkovou roztříštěností mluvčích a nepřipraveností jejich projevů, a tak na sebe věty přímo nenavazují, mohou být až nesmyslné či nedokončené.

Příkladů netypického slovosledu je v rozhovorech nespočet (*Já jen jestli na mě nemoch vyčouhnout někde tady z rybníka někýho.*).

V nahrávkách se objevují velmi často odchylky od větné stavby, a to motivované i nemotivované. Nejčastější motivovanou odchylkou, která se v námi analyzované mluvě vyskytla, je **elipsa**, tj. vypuštění větného členu či celé věty (... *kdy chodí? tak v půl šestý./ ... potřebuju sehnat jednu knížku. no jakou?/ ... je tam levný olej. vod kdy?/ čím víc, tím líp./ začal Fífa a potom já./ chceš koláč? ... no tak dej mi vychutnat, ale malej!*).

Další velmi frekventovanou odchylkou, která byla v rodinných rozhovorech hojně užívána, je **apoziopeze**, tj. nedokončená výpověď (*hmm, je to takový... / já mam ještě jedno dole jako jo, ale... / no máma taky má... / jo takhle, vona nechtěla jako... / ale někomu to nevymluvíš, ještě když třeba perlivou, jo, to jo třeba, ale.. / ... a mam teď to...: a má to chuť úplně...: ten je vopravdu bezvadnej.*)

Rovněž jsme v nahrávkách zaznamenali **parcelaci výpovědi** (*pěstujou. kastovnictví holt. sou samy pro sebe asi. / máš je tam taky. v tašce. / tuto je klasická, jako sme měli na chatě. dřevěná. sedum korun.*)

Další odchylkou, která byla užita v rodině, je **atrakce**, tj. větná spodobá, ale v menší míře oproti ostatním uvedeným odchylkám (*my sme byli na posledním spolu v kině.*).

Poměrně častou motivovanou odchylkou, která se v nahrávkách vyskytovala, se stal **samostatný větný člen** (*Soudek, to je, ten je normální magor. erotickej magor. / babi, ta se sem jeden čas sem nechtěla ani jezdit kvůli tomu. / fotograf, ten se taky vytahoval.*).

V rodinné komunikaci jsme také mohli nalézt tzv. **dativ sdílnosti** (*to je vám dobrá ryba náhodou./ ... ,no to tě je pustina ...*).

V rodinné konverzaci často dochází k neklesání hlasem tam, kde bychom klesat měli, dochází pak k pocitu, že mluvčí bude hovořit dál. Výpověď na nás může působit, jako by byla nedokončena, tento jev se v našich rodinných rozhovorech objevoval velice často.

Pro plzeňskou rodinu je také typické užití **kontaktních prostředků** (např. *čoveče, hele, páni*). Tyto prostředky slouží především k navázání kontaktu s druhou osobou. V nahrávkách jsme mohli též spatřit velmi časté užití polyfunkčních spojek *že, když* či užívání absolutního *co* (*no my tam máme jednoho takovýho taky, co se přistěhoval nedávno, ...*). Jedná se o rysy, které jsou typické pro mluvenou komunikaci, kterou je právě rodinná komunikace.

Jak jsme na počátku kapitoly naznačili, naším cílem v této rovině je především zjistit výskyt **parazitních slov**, kterých se dopouští téměř každý mluvčí a která charakterizují individuální vyjadřovací úzus mluvčího. Tato parazitní slova někdy mohou způsobit v mluvených projevech značný problém, neboť si je řečník často ani neuvědomuje, avšak posluchači si jsou tohoto problému obvykle vědomi, pokud se objevují nadbytečné výrazy ve větší míře.

Otec rodiny neužíval parazitních výrazů tak výrazně, v některých promluvách užíval často vulgárního parazitního slova *vole* [*voe*], slovo není vyslovováno zřetelně

(*já se toho úplně děším, vole, co ste tam zase udělali, vole.*). Tento výraz nežívá mluvčí pravidelně, v nahrávkách se objevuje značné množství promluv, ve kterých mluvčí slovo *vole* nevysloví vůbec, naopak můžeme v rodinné komunikaci nalézt část promluvy, v níž je tohoto výrazu užito hojně.

Matka rodiny často začínala svou výpověď seskupením výrazů *takže takhle, takže*, dále pouze výrazem *takže* (*takže takhle, takže včera, když jsem je tam byla zkontrolovat, tak včera jenom jedna se odvážila ven, teprva. k tomu stolečku.*).

Z analýzy nahrávek bylo možné zpozorovat, že tohoto parazitního spojení občas užívala i jedna z jejích dcer, žena ve věku 28 let (*takže tak, takže čtu malinký detektivky.*). Tato mluvčí dále používala parazitní slova *jakoby, vlastně, prostě* (*... je tam sněhová královna a je to prostě takovýhle ...: no a ty děti prostě jako skrz tu skříň se dostanou někam do tý pohádkový jako ...: a pak zase tou skříni se musí vrátit jakoby zpátky. / to není jako kreslený, to sou všechno lidi a voni vlastně jako zjistí, že sou těch králů tý Narnie, ty děti jakoby. prostě vlastně jako jediný se tam můžou tímhle způsobem jakoby dostat.*).

Druhá dcera (žena ve věku 24 let) velmi často používala slova *prostě, jakoby* (*... a vona chtěla bejt prostě jakoby v tom obejváku s náma, tak dycky sklopila uši, šla na chvilinku za těma štěňatama a asi za dvě minuty se zase vrátila prostě ...*).

Nejstarší člen rodiny užíval parazitních slov méně výrazných oproti ostatním mluvčím – *no, jo* (*no je to takový, nevím no, ale není to tak špatný ...*), tyto výrazy byly užívány spíše v souvislosti s rozvzpomínáním si nebo sloužily jako kontaktní prostředek. U nejstarší mluvčí jsme mohli zpozorovat hojný výskyt zájmena *to*, které často v promluvách přechází v částici (*no ale když sem koukala na tu vaší řepu, tak ta je veliká, převeliká, to si budete muset napomocť vzít, až budete se dobejvat. to je řepa, to jsou řepy jak...*).

V naší analyzované mluvě jsme nenarazili na parazitní výrazy, jež by byly překvapivé či nevšední, jednalo se pouze o parazitní výrazy, které velmi často užívá většina ostatních mluvčích.

3.3.4 Zjištění v rovině lexikální

V této kapitole se budeme zabývat lexikálními jevy v jazyce, které se vyskytly ve sledované rodinné mluvě. Zaměříme se na slova z pohledu příslušnosti k jednotlivým útvarům národního jazyka, především se budeme věnovat obecněčeským výrazům, neboť obecná čeština je v rodinné komunikaci hojně zastoupena, ze spisovného jazyka se budeme orientovat zejména na hovorové jazykové prostředky, neopomeneme ani dialekty, které se ve zdrojovém jazykovém materiálu objevily spíše méně.

Dále se zaměříme na výrazy s příznakem expresivity, vulgarismy a deminutiva, neboť se v námi analyzované rodinné komunikaci objevily ve vyšší míře. Budeme též sledovat, jestli daná rodina užívá i vlastních jazykových prostředků, které jsou vnějšímu okolí cizí. V této kapitole se také budeme věnovat jazykovým prostředkům vzniklým univerbizací a výskytu přejatých slov v rodině. V rodině se poměrně často objevovaly frazémy, a proto se jimi bude také zabývat.

Vzhledem k rozmanitosti oslovení členů rodiny se v závěru kapitoly zaměříme na pojmenovávání (včetně oslovení) matky a otce ze strany jejich dcer.

3.3.4.1 Obecněčeské výrazy

Z pohledu příslušnosti slov k jednotlivým útvarům národního jazyka se v rodinné komunikaci velmi často vyskytovaly výrazy obecněčeské, které jsou pro spontánní a mluvené projevy typické, a tudíž se poměrně široce objevovaly i v rodinné mluvě (př. *akorát, cintat, čapnu, čumět, elent, flaška, furt, frčet, habán, hňápa, holt, huba* - ve smyslu ústa, *chrnět, kafe, kámoška, kaslík, kebule, kvalt, krám, lajsna, luft, lyžák, matroš, nandat, nasrat* ve smyslu *naštvat, nekňuba, obchod'ák, policajt, ruksak, smrdí, šichta, špunt, Štruncák, žumlat*).

Obecněčeské výrazy se v nahrávkách objevily ve větší míře, avšak ještě více se projeví v rovině hláskoslovné (př. *vokýnka*) a morfologické (př. *lidma*), obě tyto roviny jsme zkoumali v předešlých kapitolách, proto jsme se jimi již nezabývali a zaměřili jsme se pouze na obecněčeské výrazy z lexikálního hlediska.

3.3.4.2 Hovorové výrazy

V rodinné komunikaci můžeme také nalézt spisovnou češtinu⁵¹, zejména prvky hovorové (*bodejt', fáče* místo spisovného neutrálního výrazu *obvaz, frčet* ve smyslu jet rychle, *kouknout, krám, kytká, lino, máma, obýván, paráda, ségra, štrúdl* místo spisovného neutrálního výrazu *závin, trable, ženská* apod.).

3.3.4.3 Dialektismy

Tradiční místní nářečí se v rodině objevilo v menší míře oproti ostatním útvarům národního jazyka, především máme na mysli slova z houbařské oblasti (*poddubák, masák, máselník*). Zvláště u hub je typické, že je lidé pojmenovávají podle jejich místních zvyklostí, například někteří lidé neznají výraz *poddubák/poddubník* a nazývají ho *hnědák* či *nepravý hřib*. V rodinné komunikaci se také objevil v rámci dialektu výraz *vošouch* (neboli bramborák), výraz *vošouch* patří k hojně užívaným slovům na Plzeňsku.

3.3.4.4 Výrazy knižní, zastaralé a neologismy

Výskyt zastaralých výrazů a knižních slov byl v rodinné komunikaci zanedbatelný (*holt, luft, vichr*), přestože jedním z mluvčích je žena ve věku 75 let, tato skutečnost je nejspíš dána prostředím, ve kterém žena žije, mluvčí nepochází z vesnice a celý život žije Plzni. Dalším důvodem je také poměrně častý kontakt s mladými lidmi.

Neologismy se v rodinné komunikaci rovněž objevily, dalo by se říci, že neologismy jsou zpravidla vázány na odbornost výrazů (*internet, mejl, mikroventilace, skype*).

3.3.4.5 Termíny

Odborné výrazy se v našich promluvách objevovaly, nejčastěji se jednalo o termíny související s oblastí lékařskou (*cysta* - chorobný dutý útvar mající vlastní stěnu, vyplněný tekutým nebo kašovitým obsahem, *diagnóza* - rozpoznání choroby, *infarkt* - porucha v zásobení některých oblastí srdeční svaloviny krví, způsobená uzavřením větve věnčité tepny apod.).

⁵¹Kromě hovorových jazykových prostředků se v rodinné komunikaci objevily i neutrální prostředky, kterými se nebudeme zabývat.

V promluvěch se objevily také výrazy z myslivecké oblasti (*krmelec* - zařízení pro přikrmování srstnaté zvěře, *posed* - zařízení k čekání na zvěř), dále výrazy z oblasti fauny a flóry (*amur* - druh sladkovodní ryby, *dingo* - australský divoce žijící pes, *ornice* - vrchní vrstva půdy na poli, která se obdělává oráním), tento jev není nijak překvapující, neboť otec rodiny se myslivosti (též všeobecně přírodě) intenzivně věnuje.

Dále se zde vyskytly termíny z oblasti stavebnictví (*beton* - velmi tvrdé stavivo připravené promíšením cementu, písku, vody a štěrku, *brizolit* - stavební druh šlechtěné cementové omítky s příměsí kamenné drti).

Objevovaly se zde termíny z dalších oblastí (*faktura* - listina, v níž dodavatel vyjadřuje peněžní nárok vůči odběrateli za dodané věci či za prokázané služby a práce, *komparovat* - srovnávat, *mikroventilace* - velmi malé zařízení sloužící k větrání). Výskyt odborných výrazů se odvíjí zejména od tématu rozhovoru.

3.3.4.6 Slangismy

Rovněž jsme mohli v rodinné mluvě zaznamenat výskyt výrazů, které jsou vlastní pouze zkoumané rodině, a tak vnější okolí přesně nechápe význam těchto slov, pokud není člověk do skupiny začleněn a slova mu nejsou objasněna. Máme na mysli slangové výrazy, které používá výhradně námi analyzovaná sociální skupina.

Nejdéle užívaným slangovým výrazem, který se v rodině objevil, je výraz *pipla* - označení pro komára. Tento výraz mluvčí běžně užívali a znali ho nejspíš od svých rodičů a prarodičů, a proto je považován za naprosto běžný výraz, toto slovo už je z časového hlediska natolik užívané (několik desítek let), že se nepodařilo zjistit jeho původ, kdy se začal výraz užívat. Je zajímavé, že celá rodina si dosud myslela, že slovo *pipla* je naprosto všedním výrazem, který je dán celonárodně, a proto pro ni bylo překvapivým zjištěním, že tomu tak není. Rádi bychom podotkli, že ani internet nenašel pod tímto výrazem označení pro komára či označení vzdáleně související s hmyzem.

V rodině užívá mluvčí (žena ve věku 49 let) též výrazu *kolomatika*⁵² - označení pro pneumatiku, tento výraz pro pneumatiku používá výhradně tato mluvčí již od svého dětství, ostatní členové výraz znají, ale neužívají ho, tj. slovo *kolomatika* se v rodině neuchytilo.

⁵² Slovo *kolomatika* potvrzuje, že velká část rodinných výrazů vzniká špatnou výslovností dítěte.

Dalším výrazem, který je užíván pouze v kruhu rodiny, je výraz *madrnožka* – označení pro matku, jedná se o tzv. okazionalismus⁵³, toto slovo je užívané poměrně krátce oproti předchozím výrazům, začaly jej užívat dcery matky, výraz vznikl nahodile spojením *madr* a *nožka* (*madr* je anglický výraz pro matku mother [madr]).

Další rodinné výrazy, které se v nahrávkách vyskytly, jsou užity především v kontextu s domácím mazlíčkem rodiny (papouškem), tudíž vznikly pouze za tímto účelem, tento fakt není až tak překvapivý, neboť nové výrazy vznikají v rodinách často v souvislosti s dítětem či zvířaty (slovo *papulka* – jídlo, *sicinky/sitkins* – imperativ slova sedět, tj. sedni si!).

3.3.4.7 Frazémy

V rodinné komunikaci se často objevovaly známé frazémy i přísloví (*mít kliku* ve smyslu mít štěstí, *mít voko* ve smyslu mít odhad, *trefit šlak* v nadneseném smyslu dostat mozkovou mrtvici, *zvednout kufr* ve smyslu zvednout žaludek, *přijít k něčemu jako slepá k houslím* ve smyslu přijít k něčemu nevědomky, *nevopřít si ani kolo* ve smyslu držet se od někoho dál či doslova nebýt s ním v přímém fyzickém kontaktu, *rozsvítilo se mu v hlavě* všeobecně ve smyslu mít nápad, *zde* ve smyslu začít přemýšlet, *dělat za půldarma* ve smyslu pracovat velmi levně, dále se zde vyskytly přísloví typu: „na vrh huj“, „vespod fuj“, „každá věc má svého kupce“).

Mluvčí také používali hojně přirovnání (... mají tam krásnej brizolit, stěnu *jako kráva* ... / ... je to stejně drahý *jako zlato* ... / ... vozubený kolo *jako pila* ... / ... takže to bude vlastně *jako Alenka v říši divů* ... / ... kdyby tam šla Zdeňka *jako neznámá osoba* ... / ... na lyžích jedeš tak, *jako když sedíš na tom dřevěném záchodě* ... / ... chodí pěšky *jak slepice* ... / ... bába asi *jako Saudek* ... / ... čumět *jako divizna/jako sup* ... / ... trpěla *jako zvíře* ... / ... visí to *jako mrcha* ...).

3.3.4.8 Jazykové prostředky vzniklé univerbizací

Významnou tendencí ve tvorbě nových slov je tzv. **univerbizace**, která se v současnosti projevuje poměrně hojně. Dochází k ní zejména kvůli úspornosti jazykového systému neboli projevu jazykové ekonomie, mluvčí se zkrátka snaží

⁵³Okazionalismy rozumíme příležitostné neologismy, které obvykle nemají možnost včlenit se do lexikálního systému nebo ji mají malou. Jejich užití je zpravidla jednorázové, mohou ozvlášťňovat situaci nebo vyjadřovat osobní postoj pisatele či mluvčího.

vyjádřit rychle a jasně. V rodinné komunikaci byla univerbizace užívána poměrně frekventovaně, jednalo se o slova, která jsou pro běžně mluvený jazyk typická, a tudíž se projevila i v rodinné mluvě. Tato slova byla užita především v souvislosti s označením veřejných budov či místních názvů (*blešák* – bleší trh, *detektivka* – detektivní román, *masožravka* - masožravá rostlina, *mrazák* – mrazicí box, *obchodák* - obchodní dům, *pracák* - úřad práce, *Štruncák* - Štruncovy sady, *vejška* - vysoká škola, *vědárna* - vědecká knihovna).

V současnosti však dochází i k protichůdné tendenci, kdy tvoříme nová víceslovná pojmenování, která jsou utvářena již z existujícího, synonymního pojmenování jednoslovného. Tento jev je však charakteristický především pro odborný, administrativní či publicistický styl. Očekávali jsme určitý vliv médií, a tudíž i výskyt multiverbizace, ale tato protichůdná tendence se ve zkoumané rodinné komunikaci neprotvrдила.

3.3.4.9 Přejatá slova

V současnosti dochází k **internacionalizační** tendenci neboli k přejímání cizích jazykových prvků. Dříve silné působení němčiny je v dnešní době nahrazeno spíše vlivem angličtiny. Nejedná se pouze o slova z oblasti ekonomie či marketingu, která v naší profesní mluvě „hýbou světem“, ale pronikají k nám i slova, jež užíváme v běžném životě, pro běžnou komunikaci, domníváme se, že vliv médií a internetu je nesmírně silný. Tyto cizí jazykové prvky se tak začleňují do naší slovní zásoby poměrně snadno a rychle, přizpůsobují se zvuky i graficky našemu jazykovému systému a utvářejí pak další nová slova (př. *email* – *mejl* – *mejlovat*). Z převážné většiny se jednalo o slova přejatá počeštěná (*preferovat*, *komparovat*, *internet*, *exkurze*, *energie*, *mikrotenový*, *pager* [pejdžr], *skype*), dále jsme zde mohli nalézt cizí slova z lékařského prostředí (*cysta*, *by-pass* [bajpás], *ekzem*).

3.3.4.10 Expresiva

V nahrávkách se objevuje velké množství slov s příznakem expresivity (včetně výrazů vulgárního charakteru). Je to způsobeno především intimním rodinným prostředím, v němž rodina užívá slov, která jsou plná emocí a osobních postojů. Příkladů těchto výrazů bylo v rodinných rozhovorech opravdu nespočet.

Za kladně hodnotící slova můžeme považovat familiární výrazy *kuřátka* ve smyslu označení pro přítelkyni či *kulišek* označení pro kočku, hypokoristické výrazy *babču, Fífek, Milunka*, dále dětské výrazy typu *chrupkat* ve smyslu spát, *papat, spinkat*, do kladně hodnotících výrazů expresivních bychom zařadili také slova *hrnd'álek, houknout, panděrko, prdítka a vyčouhnout*. V nahrávkách jsme mohli nalézt i velké množství záporně hodnotících slov (*babky* ve smyslu negativního označení pro staré ženy, *barák, debilové, hnáty, chcát, chrchlat, kraviny, lazar, mrzák, pitomá, sere, žrát* – tento výraz bychom hodnotili jako dysfemismus, tj. *žrát* ve smyslu jíst).

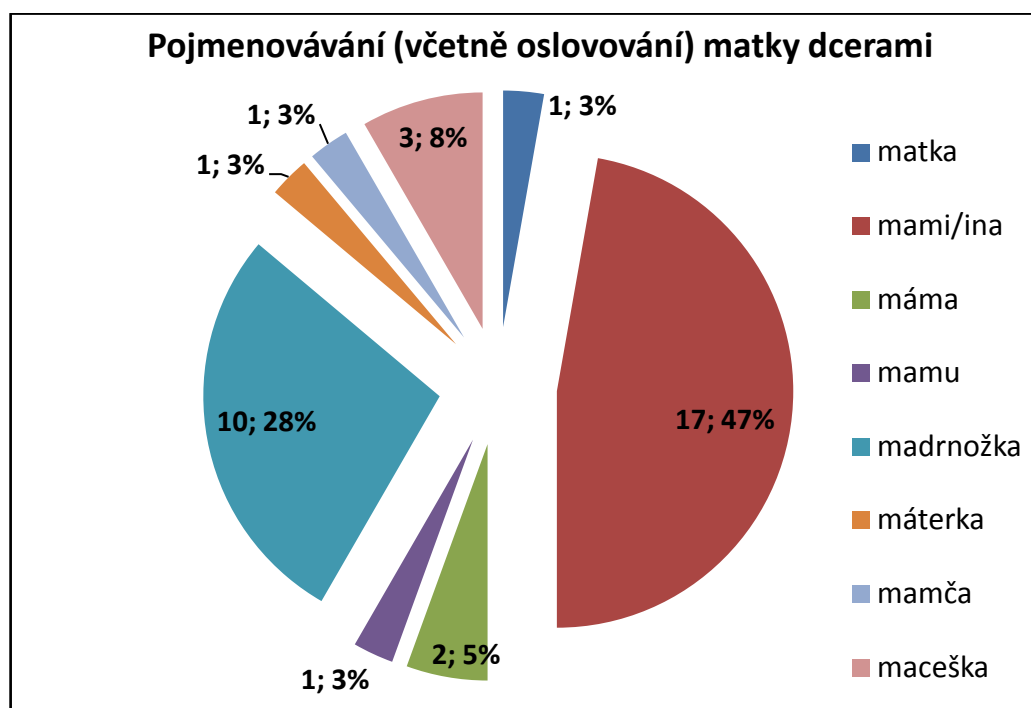
Expresivní výrazy (zpravidla zhrubělá až vulgární slova) byly často užity v souvislosti s rozhořčením mluvčího nad něčím (... *jako ty by sis si kousala nehty, říkali, když budeš žrát kel tady z nosorožce ... / voni tam maj prosim tě spoustu léčivejch těch bylin, rostlin a musí žrát zrovna nosorožčí kel, debilové, to člověk neviděl.*).

3.3.4.11 Deminutiva

V rodinné komunikaci jsme se velmi často setkali se zdobnělinami, které zpravidla úzce souvisí s expresivními výrazy (*Boboušek, hrnd'álek, jahůdkový, kašička, kleštičky, knedlíčky, kousíček, kulišek, kupónek, kuřátka, kytičky, malilinká, ortézky, prdítka, prkénko, rostlinečky, slepička, šupinky, vajíčko, žička* apod.). Deminutiva byla v rodině užívána zejména v souvislosti s pojmenováním zvířat, osob či věcí, ke kterým máme emotivní vztah. Velké množství deminutiv bylo užito v kontextu s domácím mazlíčkem, papouškem šedým neboli žakem (*Falunka, Fífa, Fífek, Fíla, Milunka* – výrazy pro jméno *Falco*, dále slova *bidílko, brčka* apod.), rovněž výrazy, které se týkaly oblasti gastronomie (*chlebiček, kašička, knedlíčky, rybička* apod.). Zajímavostí je, že nejčastěji deminutiva užívala nejstarší osoba v rodinné komunikaci, tedy babička. Užívání deminutiv je také typické pro oslovování rodinných příslušníků (*babču*), avšak v námi analyzované mluvě se objevily zdobněliny v uvedené souvislosti v menší míře, než bychom očekávali.

3.3.4.12 Analýza pojmenování rodičů

Vzhledem k rozmanitosti pojmenování a oslovení členů rodiny jsme se rozhodli tomuto jevu blíže věnovat a zanalyzovat ho pomocí dvoutýdenního⁵⁴ zaznamenávání, jak v rodině oslovují či pojmenovávají matku a otce. Zaměřili jsme se pouze na oslovení matky a otce ze strany jejich dcer. Výsledky jsou zaznamenány v grafech č. 1 a č. 2. Data v grafech znázorňují počet výskytů daného pojmenování a tentýž údaj vyjádřený v procentech. Legenda zobrazuje konkrétní výrazy, které užily dcery pro oslovení otce a matky.

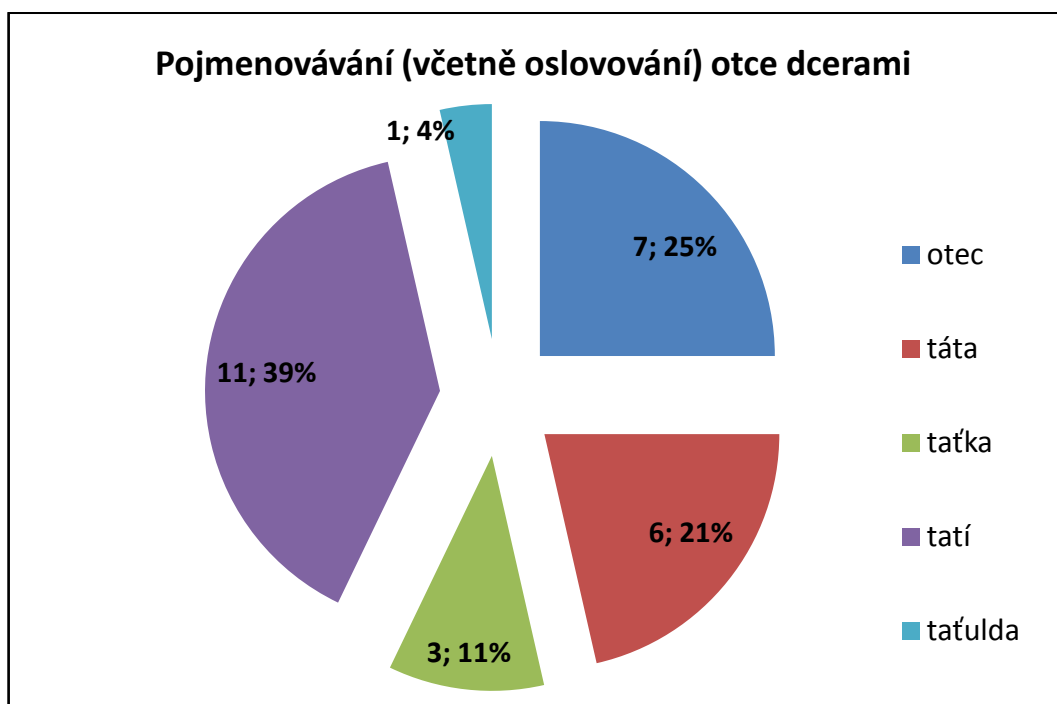

Graf č. 1

Z grafu je patrné, že k nejčastějšímu oslovení matky dcerami v dané rodině patří *mami/ina* (17 krát), tuto skutečnost bychom mohli zhodnotit jako běžné oslovení. Ovšem druhým nejčastějším výrazem pro matku je *madrnožka* (10 krát), tento způsob oslovení bychom hodnotili jako atypický, jedná se o tzv. okazionalismus, jak jsme již výše zmínili. Tento výraz si utvořila pouze konkrétní rodina, domníváme se, že by lidé z okolí bez kontextu jen stěží poznali, že se jedná o oslovení matky. Dalším frekventovaným oslovením je opět netypický výraz *maceška* (3 krát). Zajímavostí je, že oslovení *matka* bylo užito pouze *jedenkrát*, pouze ve smyslu ironickém.

⁵⁴ Tento výzkum probíhal dva týdny s ohledem na vysokou míru užívání těchto výrazů, při dlouhodobém zkoumání by se jednotlivé výrazy pouze opakovaly.

Graf č. 2

Oproti grafu *matky* je evidentní, že oslovování otce je méně rozmanité. Nejfrekventovanějším oslovením je běžný výraz *tatí* (11 krát). Zvláštností je, že druhým nejčastějším pojmenováním pro otce je právě *otec* (7 krát), ovšem slovo *otec* nebylo nikdy užito v přímém oslovení, tedy *otče*, ale vždy pouze, když dcery o otci hovořily ve třetí osobě. Dalším frekventovaným výrazem pro otce se v rodině stal běžný výraz *táta* (6 krát) a méně častý výraz *taťka* (3 krát). Citově zabarvený výraz *taťulda* byl užit pouze *jedenkrát*.

Další zvláštností v této rodině je skutečnost, že otec rodiny se jmenuje *Milan*, ovšem jeho manželka a tchýně ho vždy oslovují *Jirko*, je to z důvodu jeho příjmení, které je vlastně deminutivem pro jméno *Jiří*. Toto oslovování může vnějšímu okolí způsobit potíže a mylnou domněnku, že se muž jmenuje *Jiří*.

Porovnáme-li pojmenování otce a matky, je zřejmé, že dcery mají k matce bližší vztah a tráví s ní více času, tato skutečnost se odráží samozřejmě i v rozmanitosti a nápaditosti oslovení. Jistý vliv může mít i fakt, že otec je brán jako hlava rodiny (mající větší vážnost), a proto je častěji oslovován „běžnými“ výrazy pro otce na rozdíl od matky.

3.4 Jazykové zvláštnosti v rodině

V každé rodině se setkáváme s určitými jazykovými zvláštnostmi, které si rodina vytvořila pro své vlastní potřeby či naprosto náhodným způsobem, domníváme se, že je důležité na tyto odlišnosti poukázat. Některé z nich jsme si již uvedli v předchozích kapitolách, pro připomenutí bychom je opět zmínili a doplnili je o další neobvyklosti.

Určitě bychom do této kapitoly mohli zahrnout specifické výrazy, které jsme zjistili v analýze, jež se zabývala oslovováním matky a otce ze strany jejich dcer (např. *madrnožka, máterka*), v souvislosti s tím jistě stojí za připomenutí již zmíněná záměna jmen otce, který se jmenuje *Milan*, ale rodina ho oslovuje *Jirko*, tento jev je také určitou zvláštností dané rodinné mluvy.

Dále bychom zmínili slangismy a okazionalismy ve zkoumané rodině, jimiž jsme se zabývali v lexikální rovině, které jsou samy o sobě určitou zvláštností (pro připomenutí: *kolomatika, madrnožka, papulka, pipla, sicinky/sitkins*).

V rodinné komunikaci si můžeme též všimnout jakési jazykové hry se slovy, především se jedná o komunikaci s domácím mazlíčkem. Rodina ho často oslovuje *Pane* a papouškovi vyká, jedná se o jakousi zábavu, při níž se papoušek v rodině stává tím nejdůležitějším a nejváženějším členem rodiny (*pojd'te sem, pane. co tam špekulujete?... / copak je tady, pané?*).

V rodině se ujal také atypický výraz *plžít* ve smyslu chodit pěšky, toto slovo je užíváno výhradně v souvislosti s papouškem. Soudíme, že slovo *plžít* může být užito i v běžné komunikaci, avšak jako expresivní vyjádření pomalé chůze či pomalé jízdy, v rodině je ovšem tento výraz brán čistě jako ptačí chůze, tj. nejedná se o rychlost chůze, respektive pomalost. Proto se domníváme, že bychom mohli slovo *plžít* zahrnout do zvláštností rodinné komunikace.

Další zajímavostí, které si můžeme v naší mluvě povšimnout, je nesprávné užití slova *právě*. Mluvčí (muž ve věku 54 let) zaměňuje slovo *právě* za slovo *právně* (*no ale to je lumpárna právě, to podporuje tu ... /... voni to říkali, na tom byly jako zrcadla takový malinký a tam právně mu to, ten vodraz toho jednoho zlomu zrcadla do druhýho a ...*). Je nutné podotknout, že se nejedná o nepochopení významu slova, nýbrž o „vkrazení“ souhlásky *n* do příslovce *právě*, tj. mluvčí nesprávně vyslovuje dané slovo. Tato nepatrná změna ve výslovnosti však může zapříčinit nepochopení kontextu pro vnější okolí, neboť nesprávné vyslovování příslovce zapříčiní užití slova s naprosto odlišným významem.

Rovněž bychom chtěli zmínit neobvyklé slovní spojení, které užívá nejstarší mluvčí (*nabízet jeden vtip*). Domníváme se, že se jedná o individuální rys mluvčího a toto specifické slovní spojení lidé běžně neužívají, a proto bychom ho zahrnuli do jazykových zvláštností dané rodiny. Tohoto slovního spojení bylo užito v kontextu následujícím (*to vam musim taky říct, to mi taky Nešverka nabízela jeden vtip, jedny kozačky, jestli by nám některej nebyly, ty kozačky, jo. jenomže já sem říkala: „no ani náhodou“, protože taky to byly něký vnučky nebo co a taky jí to nebylo, prostě se do toho nemohla dostat nebo co, sem říkala: „ani náhodou“, voni tohle ani nenesí.*).

4.0 Závěr

Zabývat se analýzou rodinné komunikace bylo pro nás velice přínosné a domníváme se, že jsme došli k zajímavým závěrům, které by mohly přispět k hlubšímu poznání běžně mluveného jazyka v daném regionu. Převážná část našich počátečních hypotéz se potvrdila, máme na mysli vysokou frekvenci spisovné češtiny (především hovorovou vrstvu jazykových prostředků), časté užití expresivních výrazů, vulgarismů a deminutiv či vysokou míru obecné češtiny ve zkoumané mluvě. Předpokládali jsme výskyt knižních a zastaralých výrazů (s ohledem na nejstaršího člena rodiny), tato hypotéza se potvrdila částečně.

Zjistili jsme, že se v mluvě projevuje regionální zakotvení, tato hypotéza se nám potvrdila. V rodině se jednoznačně vyskytly znaky typické právě pro tuto oblast, zejména máme na mysli plzeňské zpívání, dále velmi typické prodlužování koncovky (*klucí, pané, Plzeňáci, Rusáci* atd.), které se projevovalo často, modifikovaný tvar příslovcí a zájmen (*copa, jakpa, kampa kdypa*) či nadměrné užívání ukazovacích zájmen a jejich modifikované podoby (*tuto, tohle, tenhle, tudleten, tahlecta* apod.).

Velmi překvapivým poznatkem v naší práci byl rozsah slovní zásoby mluvčích s ohledem na výši dosaženého vzdělání. Předpokládali jsme, že právě vzdělání bude mít velký vliv na mluvu a její slovní zásobu, neboť v rodině se objevuje široké spektrum vzdělání, a to od základního až po vysokoškolské⁵⁵. Ovšem volba jazykových prostředků se u jednotlivých mluvčích zásadním způsobem nelišila, přestože v analýze vystupovala mluvčí s vyšším odborným vzděláním (studující vysokou školu) a úřednice ve státní správě. Právě u těchto osob bychom očekávali častější užití spisovné češtiny oproti nespisovné. Předpokládáme, že hlavní příčinou tohoto jevu je schopnost přepínání mluvčích do různých kódů jazyka v závislosti na dané situaci, tj. mluvčí se přizpůsobí jazyku rodiny. Domníváme se, že rodina, která se bude skládat z mluvčích pouze s vysokoškolským titulem, bude mít mnohem širší slovní zásobu a vyšší výskyt spisovných jazykových prostředků než nespisovných.

Výskyt vulgárních výrazů a slov s příznakem expresivity byl poměrně hojný, tento jev jsme očekávali, je tedy naprosto zřejmé, že intimní prostředí, subjektivní názory a vyjadřování postojů vedou k vyjadřování, které by mluvčí na veřejném místě spíše omezili či se mu vyvarovali úplně.

---

⁵⁵ Jedná se o studentku 3. ročníku VŠ.

Také jsme očekávali vyšší frekvenci deminutiv, která byla v rodinné komunikaci užívána ve velké míře, zajímavostí je, že zdrobněliny používala především nejstarší žena ve zkoumané rodině, deminutiva se objevovala v projevech zejména v kontextu s jídlem či zvířecím mazlíčkem rodiny.

Došli jsme k závěrům, že rodinná komunikace užívá poměrně často spisovné češtiny, i když se jedná převážně o hovorové prostředky (*kouknout, krám, máma, obývák, paráda, štrúdl* atd.), ve vyšší míře však zde byla zastoupena obecná čeština (*akorát, čumět, elent, flaška, furt* atd.). Především v hláskoslovné a morfologické rovině se obecná čeština projevila v celém svém rozsahu, zejména frekventované užití *protetického v* (*vostrý, vokýnka, vona*), diftongizace (*brejle, umejt, rejže, tejdě, vymejšlí*) či zjednodušování skupin hlásek (*žička, jabka, dešník*). Z morfologického hlediska byl nejvíce patrný unifikovaný tvar koncovky *-ma* (*za tíma stromama, s těma slepicema, s puškama*) či krácení koncovek v 1. osobě singuláru (*vidim, koukam, říkam*) apod. Další zajímavostí v rodinné mluvě je uplatnění adjektivní koncovky u substantiv (*peřího, kameního*).

Obecně bychom mohli říci, že se rodinná mluva v mnohém podobá běžně mluvené komunikaci, a to především z hlediska hláskoslovného, morfologického a syntaktického. V lexikální rovině nalezneme také mnohé společné, avšak objeví se zde i určité odlišnosti od běžně mluveného projevu, máme na mysli zejména výrazy, které jsou vlastní jen dané rodině a pro vnější okolí jsou často nesrozumitelné. Z pohledu syntaktického se rodinná komunikace projevila jako nepřipravený mluvený projev, a tudíž nabyla všech znaků pro něj charakteristických, jako jsou nedokončené výpovědi, repliky v rozhovoru, které na sebe nemusí logicky navazovat, narušení větné stavby, velké množství motivovaných a zejména nemotivovaných odchylek od větné stavby, také se zde objevila parazitní slova u každého člena rodiny, nastala rovněž situace, v níž je mluva dcery ovlivněna mluvou matky (*takže, takže takhle..*), i když těchto výplňkových výrazů (převzatých od rodičů) jsme u dcer očekávali ve větší míře.

Nejvýraznější odlišností od běžné mluvy byly slangové výrazy a okazionalismy (*pipla, kolomatika, madrnoška* apod.). Rovněž se v rodinné mluvě objevilo místní nářečí (*poddubák, vošouch, masák*), kterého však nebylo mnoho, tato skutečnost nás opět utvrzuje v tom, že základem běžně mluveného jazyka (a tedy i analyzované rodinné mluvy) v daném regionu je obecná čeština.

Poměrně zajímavé výsledky nám ukázala analýza pojmenovávání (včetně oslovení) otce a matky ze strany jejich dcer, v níž jsme mohli zjistit velmi široké a

specifické spektrum pojmenovávání pro matku oproti pojmenování pro otce (*madrnožka, máterka, maceška, mamina x táta, tat'ulda, taťka*). Další zvláštností ve zkoumané rodině bylo oslovení otce rodiny ze strany manželky a tchýně *Jirko*, přestože se ve skutečnosti jmenuje *Milan*.

V rodině se objevila jakási jazyková hra se slovy, kterou ve všedních veřejných projevech jen stěží nalezneme, kdy rodinní mluvčí vykají domácím mazlíčkovi, papouškovi, a oslovují ho *Pane*. Jedná se o jev, který chápou pouze členové uvnitř rodiny a pro vnější okolí nemusí být srozumitelným.

Další zvláštností v rodině je záměna slova *právě* za *právně* u muže (54 let), toto zaměnění může vnějšímu okolí rovněž činit obtíže. Zajímavostí je jistě neobvyklé spojení nejstarší mluvčí – *nabízet jeden vtip*.

Bylo poměrně překvapivé, že se v rodinné mluvě objevila zastaralá či knižní slova v malé míře (*holt, luft, vichr*), přestože se analýzy účastnila i žena starší věkové generace (75 let). Důvodem může být i samotný životní styl mluvčí, neboť se jedná o velice moderní ženu, která žije ve městě, společenským životem a je v pravidelném kontaktu s mladými lidmi, domníváme se, že všechny tyto okolnosti mají na výběr jejich jazykových prostředků významný vliv.

Analýza mluvy rodinné nás velice zaujala, a tudíž se domníváme, že by bylo jistě zajímavé se v budoucnu věnovat analýze dvou rodin s diametrálně odlišným vzděláním (základní/vyučení v oboru x vysokoškolské), sledovat případně, zda by se v rodině, v níž mají všichni mluvčí vysokoškolský titul, projevila výše vzdělání ve volbě jazykových prostředků a na kolik by byl tento výběr a rozsah slovní zásoby odlišný od mluvčích rodiny s nižším vzděláním. U rodiny, v níž žijí mluvčí s vysokoškolským titulem, bychom očekávali užití vulgarismů a slov s příznakem expresivity v minimální míře, také bychom předpokládali vyšší podíl spisovné češtiny oproti obecné. Co se týče rozsahu slovní zásoby, soudíme, že bude širší, popřípadě by v dané mluvě mohly být užity častěji prvky z cizího jazyka a termíny.

Domníváme se, že naše práce přináší hlubší vhled do mluvy uzavřené sociální skupiny, jakou je právě rodina, a že některá naše zjištění by bylo možné rozpracovat a potvrdit, nebo vyvrátit v jazykovém sběru většího rozsahu.

5.0 Seznam použité literatury⁵⁶

Monografie

CVRČEK, Václav a kol. *Mluvnice současné češtiny. 1: jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5.

ČMEJRKOVÁ, Světlá, HOFFMANNOVÁ, Jana. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia 2011. ISBN 978-80-200-1970-7.

ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: Institut sociálních vztahů, 2003. ISBN 80-86642-00-3.

DANEŠ, František. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia 1997. ISBN 80-200-0617-6.

HOFFMANNOVÁ, Jana. *Stylistika a-- : současná situace stylistiky*. Praha: Trizonia, 1997. ISBN 80-85573-67-9.

HOLEČEK, Václav, MIŇHOVÁ, Jana, PRUNNER, Pavel. *Psychologie pro právníky*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. Právnické učebnice. ISBN 978-80-7380-065-9.

CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. Učebnice pro vysoké školy. ISBN 80-04-23302-3.

KRČMOVÁ, Marie. *Běžně mluvený jazyk v Brně*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, Fakulta filozofická, 1981. Spisy University J. E. Purkyně v Brně; č. 231.

MÁCHOVÁ, Jiřina. *Duševní hygiena rodinného života*. Praha: Avicenum, 1974. Život a zdraví.

---

⁵⁶ U některých publikací není uvedeno číslo ISBN/ISSN, neboť se nám ho nepodařilo dohledat.

SGALL, Petr, HRONEK, Jiří. *Čeština bez příkras*. Praha: H & H, 1992. ISBN 80-85467-29-1.

ZIMA, Jaroslav. *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. Rozpravy ČSAV. Řada společenských věd; sešit 16, ročník 71, 1961.

Sborníkové příspěvky

KRČMOVÁ, Marie. Rodinný slang. In: KLIMEŠ, Lumír. *Sborník přednášek z VI. konference o slangu a argotu v Plzni 15. - 16. září 1998*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU, 1998, s. 52-57. Sborník Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. ISBN 80-7043-230-0.

Časopisecké články

JANČÁK, Pavel. *K interdialektickému vývoji mluvy západočeských měst. Naše řeč* [online]. 2004, roč. 63, č. 4, 169 - 174 [cit. 2012-01-15]. ISSN 0027-8203. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6200>.

ŠTĚPÁN, Jan. Diference ve spontánní mluvě středočeské (pražské) rodiny. *Naše řeč* [online]. 2004, roč. 87, č. 4, 185 - 197 [cit. 2011-12-07]. ISSN 0027-8203. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7790>.

Slovníky

BACHMANNOVÁ, Jarmila a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.

BĚL, Jiří. *Jak se mluvilo na Přešticku, z pozůstalosti přeštického učitele Václava Vacka, část třetí (písmena L až N)*. Přeštice: Základní škola Přeštice, 1997.

FILIPEC, Josef a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. 4. vydání. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1347-7.

HAVRÁNEK, Bohuslav, BĚLIČ, Jaromír, HELCL, Miloš, JEDLIČKA, Alois a kol. *Slovník spisovného jazyka českého*. Ústav pro jazyk český ČSAV, 1960 – 1971. Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>.

HUJER, Oldřich, SMETÁNKA, Emil, WEINGART, Miloš, HAVRÁNEK, Bohuslav, ŠMILAUER, Vladimír, ZÍSKAL, Alois. *Příruční slovník jazyka českého*. 1935–1957. Dostupné z: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/>.

HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy, a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 3. Rozšířené vydání. Praha: Maxdorf, 2009. ISBN 978-80-7345-198-1.

PETRUSEK, Miloslav a kol. *Velký sociologický slovník*, 2. sv., P-Ž. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5.

6.0 Resümée

Das Thema dieser Bachelorarbeit sind die Besonderheiten der Familienkommunikation in einer Pilsner Familie. Das Ziel der Arbeit ist die Beschreibung der Familienkommunikation. Die Bachelorarbeit ist in zwei Teile geteilt. Der erste Teil ist theoretisch und der zweite Teil praktisch.

Im theoretischen Teil stratifizieren wir unsere Nationalsprache. Wir beschreiben eine Familie aus der sozialen Perspektive, die Familienkommunikation und dann orientieren wir uns auf die Besonderheiten der Kommunikation in der Familie. Es wird der Hochsprache (besonders der Umgangssprache), der Alltagssprache, dem Gemeintschechischen, dem Dialekt, der Expressivität und auch dem Slang in der Familie Aufmerksamkeit geschenkt. Das letzte Kapitel des theoretischen Teils charakterisiert die Pilsner Sprache.

Im praktischen Teil nehmen wir die eigene Analyse vor. Zuerst beschreiben wir die Familie, die analysiert wird. In nächsten Kapiteln werden die Sprachphänomene beschrieben, die für unsere Familienkommunikation typisch sind. Die Sprachphänomene in den Aufnahmen sind in vier Kapitel geteilt: die Lautlehre, die Morphologie, die Syntax und die Lexikologie. Das letzte Kapitel des praktischen Teils befasst sich mit den Spracheigenarten in der Familie.

7.0 Příloha A

Pravidla nahrávání a přepisu sond pro mluvený korpus češtiny

Nahrávání

Nahrávání se provádí do počítačově uložitelné nahrávky prostřednictvím MP3 nahrávacích přístrojů nebo minidisků. Při nahrávání je třeba se snažit o co nejlepší kvalitu nahrávání mluveného slova – zároveň tak, aby soubor nebyl zbytečně velký. Stačí nastavit modus mono, není třeba užívat stereo, pokud to není již přednastavená kombinace (jako u přístrojů SAFA). U MP3 přístrojů nastavujeme v menu QUALITY: 128kpbs, 44 kHz. Při nahrávání dbejte na to, aby přístroj neležel v blízkosti něčeho, co nahrávání ruší a zhoršuje kvalitu nahrávky – např. mobil, a pokud je to možné, užívejte mikrofonu.

Přepis

Pro přepis volíme transkripce blízkou folkloristické (nikoliv tedy fonetické), tj. co nejbližší záznamu psanému, ale se speciálními úpravami pro účely počítačového zpracování podle úzu zavedeného v Českém národním korpusu.

Nahrávající se označuje nulou, dalším mluvčím se přidělují čísla od 1. U dialogu se píše text příslušného mluvčího vždy na nový řádek a před textem se uvede číselné označení mluvčího ve špičatých závorkách, tedy např. <1>.

Zásady přepisu

Obecné zásady

1. Hranice vět se označují jen na konci (běžně – tečkou, otazníkem, vykřičníkem; na konci ukončené výpovědi jednoho mluvčího tak zpravidla bývá tečka, pokud nejde o případ přerušení viz bod 4)), ale **na začátku věty píšeme malé písmeno**. Velká písmena jsou vyhrazena jen vlastním jménům.
2. Větné interpunkce se užívá tak, jak je to obvyklé v textech spisovných, tj. nezachycuje se přerušování věty pauzami, naopak náležitou čárku ve větách a v souvětích píšeme, i když se větné předěly pauzou nerealizují. (Např. *všechno se to muselo teda vydobejt a po kouštičku ty země si teda vobdělávat. a bylo to, jak kdo měl sílu.* – ve skutečnosti byla v prvním souvětí řada přerušení pauzami, dané např. i rozmýšlením, a naopak druhé souvětí bylo vysloveno bez pauzy.)

3. Zvláštní rysy syntaktické stránky mluvených projevů (přerušování a změny větné perspektivy, přiřazování vět a větných úseků apod.) zachycujeme jen velmi zjednodušeně, zpravidla se snažíme vystačit jen s čárkou (např. *d'álo se to z týdle mouky, no, z pšeničný. pak už začínaj prasata křičet, zas je potřeba tym, tem prasatum honem něco zrichtovat a tam eště, zas děti procejtnou, tak honem se vaří snídaně, ta snídaně musí bejt uvařená, dyby doví co.*). Pokud se slova opakují, oddělujeme je čárkou (*byl tam nákej, nákej, nákej člověk*). Jinak přepisujeme věrně, **nic nevynecháváme** (ani přecheknutí) a každé takové „vybočení“ oddělíme čárkou. Čárkou oddělujeme i všechny přívětné výrazy (*já nevím, no. sem tam normálně šel, jo, ale nikdo tam už nebyl, jo.*).
4. **Neukončené věty** označujeme **třemi tečkami s dvojtečkou odsazenými mezerou**, tedy ...: (*řikali malinu most, protože tam maliny jako ...: řeka tam byla krásná.*). Nepoužíváme trojtečku (vkládanou automatickými opravami Wordu – ty je dobré při přepisování vypnout), ale tři tečky za sebou. (Rozdíl od bodu 2. je v tom, že zde nejde o řazení vět a jejich fragmentů za sebou a držení se jedné tematické linie. O neukončenou větu jde na konci promluvy jednoho mluvčího (tj. začíná mluvit jiný) nebo v případě, že mluvčí začne mluvit na jiné téma.)
5. **Přerušené výpovědi** (případ, kdy je mluvčí přerušen jiným mluvčím, ale ve výpovědi později pokračuje) v dialogu se značí **třemi tečkami** na konci i na začátku (od textu **odsazenými na začátku i na konci mezerou**). Opět nepoužíváme trojtečku (vkládanou automatickými opravami Wordu), ale tři tečky za sebou.
- <4>potom ud'ali ten kolchoz, ...
 <5>v třicátym vosmym to bylo.
 <4>... tak teprvá to, tu vesnici začali stahovat dohromady.
6. Přímá řeč se vyznačuje běžně, tj. uvozovkami. Řeč polopřímá se odděluje čárkami. Apostrof se neužívá, spojovníky u složenin se píší těsně; vyskytne-li se částice „li“, píše se s odsazením (*bude -li*). Rozdělovací znaménka se na konci řádků nepíší, slova nedělíme. Stejně tak se neužívají dlouhé pomlčky (–).
7. Pokud je nutné zapsat do textu poznámku nebo vysvětlivku k nějaké mimořádné situaci, užívají se kulaté závorky (). Vysvětlí se tak např. náhlé přerušování toku mluvy telefonem nebo jiným vnějším zásahem, používají se ale jen v těch případech, je-li takové vysvětlení nezbytně nutné pro porozumění zapisovaného

textu (tedy jen výjimečně a co nejstručněji). Tak se např. přerušení hovoru dlouhou pauzou označuje poznámkou v kulatých závorkách (*dlouhá pauza*).

8. Úseky, které se nepodaří při přepisu rozluštit, se vyznačují sérií tří krátkých pomlček bez odsazení (---). Při opětovném poslechu v časovém odstupu se takové místo někdy rozluštit podaří.

Vlastní transkripce

1. V těch **pravidelných jevech, kde se i spisovná forma psaná od formy mluvené** (ať spisovné, či nespisovné) **odlišuje**, se zapisuje spisovnou formou zápisu (rozdíl *i-y*; *dě, tě, ně; bě, pě, mě*; znělé a neznělé souhlásky /*dub, sbírat, jablko* – a tedy i *jabko*/ atd.).
2. Pokud jde o souhláskové skupiny, spisovnou grafiku respektujeme zvláště tam, kde i spisovná výslovnost předpokládá výslovnost zjednodušenou (*kamennej, každodenní, činnej, rozzlobit, rozsvítit, je hezcí*). Do spisovné podoby sjednocujeme i zápis těch souhláskových skupin, jejichž konkrétní zvuková realizace závisí na míře pečlivosti při vyslovování, na tempu apod., kdy tedy vlastně nejde o jazykový jev. Píšeme tedy např. *rozštípat, rozšlápnout, je větší, vzpomenu si* (a to i když se vyslovuje *roštípnout, rošlápnout, je věcí, spomenu si*) a neregistrujeme ani běžné splývání souhláskových skupin nebo splývavou artikulaci koncových souhlásek na mezislovních předělech (*pod čepicí*, i když je vysloveno jako *počepicí*).
3. Příznakové rysy běžné mluvy, a to včetně rysů regionálních, se však zachycují (píšeme tedy např. *dóle, vzádu, kamen, zrouna*).
4. V těch případech, **kdy se svými ustálenými podobami běžná mluva od výslovnosti spisovné odlišuje, spisovný zápis nerespektujeme a tuto odlišnou výslovnost zaznamenáváme**. Píšeme tedy např. *sem* (= jsem), *pudu* (= půjdu), *von výde* (= vyjde), *já si to vezmu* (=vezmu), *dyť, kerej, práznej, muskej, cera, pátýhořina, pocem*. Tam, kde ustálená zjednodušená výslovnost byla nevýrazná (tj. kdy zjednodušení souhláskové skupiny bylo nezřetelné), dáváme v zápise přednost podobě spisovné. V zápisech mohou tedy být i dublety. Někdy jde o dublety regionální (*jedenáct–jedenást, žencká–ženská, počta–pošta, velikánckej–velikánskej*). K nejčastějším variantám, na které je třeba dát velký pozor, patří *sem/jsem, eště/ještě, dyž/když, čtyři/štyři/štyry, jestli/esli/jesi, neska/dneska* a také *ňákej/nějakej, d'áli/dělali*.

5. Odlišná kvantita se registruje, a to jak kvantita fonologická (regionální podoby *rohlik, klucí, pánove, pět kluku*), tak emfatická (*bóže*, a to i v případech jako *bylo to dlouhý*). Neoznačuje se však prodlužování slabik na konci kóla a prodlužování dané váháním (v případech jako *já sem tam přišel, no a voni tam už byli*).
6. Cizí vlastní jména (osobní i zeměpisná) se píší původním pravopisem např. *New York*. Stejným způsobem postupujeme, přejímá-li mluvčí do českého projevu krátké cizí obraty, např. *how do you do* apod. Jestliže však mluvčí cituje jako příklad delší pasáže, takové místo netranskribujeme (označíme (*cizojazyčný projev*)).
7. Nedořečené slovo označíme hvězdičkou za slovem (bez mezery) (*to bylo vše**, *převčírem*). Pokud za nedořečeným slovem následuje totéž slovo, ale už dořečené, oddělují se jen mezerou (*nedo* nedořečené*, i v případě, kdy jde o přechnutí *neda* nedořečené*). Pokud za nedořečeným slovem následuje zopakování většího úseku, odděluje se čárkou (*voťý pře**, *voťý písemce*). Pokud za nedořečeným slovem následuje věta dál, čárkou se neodděluje (*v tom bará* sme bydleli*).
8. Opakování replikovaných interjekcí se píše dohromady v tříslabičné podobě *nonono*, na rozdíl od realizace s pauzami *no no*. Skupiny interjekcí přepisujeme rozděleně, tj. *ty jo, no jo, že jo, no jo no*.
9. Různé parazitní zvukové projevy doprovázející někdy mluvený projev označujeme skupením vždy tří písmen, a to *hmm* pro zvuky spíše souhláskové a *eee* pro zvuky spíše vokalické.
10. Přerušování promluvy smíchem značíme jednotně poznámkou v kulatých závorkách (*smích*). Pokud lze smích verbalizovat (mluvčí pronese něco jako *chachacha, hahaha*), přepisujeme to vždy trojslabičným *chachacha* nebo *hahaha*. Pokud se směje jeden mluvčí, zapíšeme poznámku (*smích*) k jeho číslu.

<1> (smích)

Za závorkou se nepíše tečka. Před poznámkou i za ní může být text promluvy.

<1> ty jo, no jo. (smích) to sem blázen.

<2> no jo. (smích)

Pokud se směje více mluvčích, zapíšeme poznámku na další řádek.

<2> co sem to ud'ál?

(smích)

11. Objevují-li se v projevu některého mluvčího individuální nebo cizí rysy (např. mluvčí, jejíž matka byla bilingvní, vyslovuje „tvrdě“ slabiky *ni* v případech jako *nyc*), pak takové případy transkribujeme věrně a vysvětlíme je v charakteristice zkoumaných osob v průvodce.
12. Zkratky zapisujeme tak, jak byly vysloveny, tedy ne DVD, ale *dévédé* nebo *dý ví dý*, případně *dývidýčko*. Při zápisu se držíme toho, zda byla zkratka vyslovena dohromady jako jedno slovo (*aids*), pomocí pojmenování hlásek (*ú es á*) nebo byly jednotlivé hlásky vysloveny zvlášť (*v š e*). Podobně přepisujeme (*iks roků*).

Seznam použitého označování:

- . konec věty, promluvy
- , pauzy při vybočení syntaxe a normální interpunkční znaménko, další **interpunkce** běžně
- ...: označení neukončené věty
- ... označení přerušené výpovědi
- úsek, který se nepodařilo rozluštit
- * nedořečené slovo
- hmm* označení souhláskových zvuků
- eee* označení samohláskových zvuků
- chachacha, hahaha* přepis slovně vyjádřitelného smíchu
- (smích)** přepis normálního smíchu
- <>označení mluvčího v textu <1>, při přepisu následuje mezera
- () komentář k situaci, přerušení promluvy smíchem apod.

Při prepisování můžete narazit na **složitější případy kombinace interpunkčních a jiných znamének**, držte se přitom následujících příkladů:

- ukončení výpovědi tečkou, za tím v závorkách smích
<3> to měl taky Honza. (smích)
- ukončení výpovědi označením nesrozumitelného úseku
<5> vod někoho vopiš ---. (smích)
- nesrozumitelný úsek, po něm další výpověď
<1> povídá vo tom zas, ---. tajdle máš štrúdl.
- nesrozumitelný úsek uprostřed věty
<2> a von tak prostě jako --- celej večer, jo.
- pouze smích
<2> (smích)

- pouze nesrozumitelná výpověď

<1> ---.

- přerušení na hranici větného celku, případně na hranici opakování

<1> voninesnídaj, voni teda nesnídaj, ...

<2> musíš kupovat těch rohlíků dvacet.

<1> ... je teda pravda, že tím pádem, že voninesnídaj.

<1> no asi jo, aby prostě jim, ...

<2> dvacet no.

<1> ... aby jim prostě tady zbyly z druhého dne prostě rohlíky.

- přerušení uprostřed věty

<1> no asi jo, aby prostě jim ...

<2> to je divný.

<1> ... to došlo.

- nedořečené slovo současně s nedořečenou větou

<1> já jim přine* ....

(tj. já jim přinesu něco)

8.0 Příloha B

Ukázka přepisu nahrávek

Nahrávka č. 1 (4. října 2011)

<2> takže takhle, takže včera, když sem je tam byla zkontrolovat, tak včera jenom jedna se odvážila ven, teprva. k tomu stolečku. protože já sem tam nebyla v té práci, prosím tě. oni nám tam dělali něco s elektrikou a nešla nám tam.

<3> tak já sem zůstal v práci kvůli tomu.

<0> tak aspoň tu Fífa nebyl sám, né?

<3> no to bych ho nezavřel bejval.

<2> dyť já ho pustila hned, dyť já sem přišla brzy. ale byl uraženej teda.

<3>mušel bejt uraženej, když sem ho tam dával.

<2> no byl uraženej no.

<3> nechtěl mi štípnout, ale chtěl mi štípnout, vypadalo to na ňom.

<2> no takže sem tam včera nebyla, takže sem byla dneska zkontrolovat slepičky, tak byly vevnitř v tom, jo, ne v tej klínce, ale tam, jak sou normálně slepice. a jedna se odvážila vždycky k tomu stolečku a zase běžela zpátky hnedka, teda díky pávovi, tak byly všechny nasockované tam u Vény.

<0> von přelítnul, nebo se dostal tou mezírkou?

<2> né, von přeletí, von si vyletí na střechu a přeskočí dolů.

<0> já myslela jako ty slepice, kudy chodí ven, víš?

<3> to je zavřený.

<0> a už ste je dali dohromady?

<2> jo, my je máme puštěný právě všechny, víš jako.

<0> a neklovou ty šedý?

<2> nenene, voni jsou dost veliký. no, dneska teda byly všechny tam u Vency, u těch slepic Vencovo. tam pod těma thújema. tak si říkam a teď přídu takhle to a vidim, páv tam! no, tak já koště, ten to měl akorát, já ho normálně stejně utluču normálně!

<0> to nemůžeš! (*smích*)

<2> to můžu, protože mi sere, plaší moje slepice, chudinky. no, a kohout, ten koukal do kurníku, ten byl zalezlej vevnitř. já říkam: „tady si platnej teda, tady si platnej.“ no a teďko, když sem vodcházela ze zahrady, tak sem ještě koukala a voni postupovaly takhle při plotu směrem ke vrátkům, tamty ty ...: a všech pět takhle pohromadě, ale teď je vždycky, když tam přijdu, tak malinký sou v klínce a velký v kurníku.

<0> takže voni nejdou do kurníku?

<2> ne, voni si vlezou do té svojí klece a tam sedí na bidílku.

<3> jsou tam zvyklý, no.

<0> a nebude jim tam zima třeba taky?

<2> no jako já je tuten tejden ještě necham tam a potom, asi v sobotu, tam budu dřív a prostě to zavřu a zaženu je do toho kurníku taky, musíme je tam udělat, ty bidla, aby tam bylo víc těch bidel.

<3> ty si hrozně votravná ženská. (*smích*)

(*pauza*)

<3> sem ztratil brejle.

<2> jó? a kdepa?

<3> v lese támhle někde.

<2> a dyť tu máš ještě ty jedny.

<3> no to je jedno, se muším podívat.

(pauza)

<2> no takže sem říkala, takže asi to, tam budu zejtra dýl, no.

<3> kdy zase?

<2> zejtra no, ale byla bych tam jenom asi do půl čtvrtý, protože večer je stejně ta schůze, takže přijedu tím čtyři deset.

<0> a o čem bude?

<2> no asi kvůli tomu zateplení.

<3> jaký zateplení, když nejsou peníze. ať zateplí támhlety boky a je to. voni řeknou, když už mají stavět to lešení, tak ...: ale na ty boky to nemusí stavět kolem dokola!

<2> no prostě ...

<3> sim tě, nemají na nic peníze a budeme se zadlužovat támle. ať se na to vyprdnou!

<2> ... prostě tak.. takže tam budu zejtra do těch půl čtvrtý.

<3> já tady budu na tebe čekat, no.

(pauza)

<2> a ty si spal dneska ložnici teda?

<3> spal, to se nedá říct. jdi udělat, mámo, kafe.

<2> jed si, vobědval si něco teda?

<3> to víš, že jo. bramborový knedlíčky. hele, teď se podívejte podívat, co sem přines. do lednice.

<0> jo, tam je nějaký maso.

<2> jakýpa maso? to sou ryby?

<0> ne, tam teda nejsou ryby, protože je tam krvavá taška.

<3> copa ryba nemá krev nebo co?

<0> já se obávám, že ne tak moc. sem myslela, že si něco střelil nebo tak.

<3> když tady to nikdo nejí, tak ...:

<2> copa to je? to je teda ryba.

<0> to je nějaký kus ale ryby.

<3> to je.

<2> ale podle šupin to není kapr.

<3> to je ryba, to je takzvanéj ...:

<2> aha. není to vošupinovaný už?

<3> je ...:

(pauza)

<4> ahoj!

<2> čau!

<4> no ne, koho to tu nevidím?

<0> no máme rektorský volno, takže sem se na tebe přijela podívat.

<4> no tebe už sem neviděla.

<0> dneska je den Západočeský univerzity, takže jsme dostali od dvanácti volno, víš?

<4> copa to tam máte za rybičku, koukam? ježiš, ukaž, ježiš, tak vobrovská?

<2> hele, Fíla chodí pešky.

<4> copa je to za rybu?

<3> pstruh, ne?

<0> to je pstruh? to je nějaký velkej, ne?

<4> dyť to je vobrovský.

<3> tak je to losos no.

<4> a kdepa se tady vzal losos?

<3> no prodává se v krámu, ne? za kilo za patnác korun.

<4> jo počkej, to je z krámu, jo?

<3> no.

<2> to není, dyť to přines vod někoho.

<3> včera ještě plavala.

<2> to je, jak lovili nahoře rybník?
<3> né, to bylo jinde.
<0> a vod koho to máš?
<3> jeden kluk z práce ho přines.
<4> ta je ale velikánská. a copa to je?
<2> amur.
<4> jo, to je amur?
<0> jo, tatí, včera, když si spal, tak ti někdo volal ten ...
<3> Jirka?
<0> jo, protože von ti i zvonil budík, a když sem ti ten budík vypínala, tak si tam měl nepřijatej hovor. máš ho tam asi ještě pořád.
<3> jo.
<0> ... Jiří Pešek, myslim.
<4> no, ty bláho.
<0> já sem si říkala, že budeš vyvalená.
<4> no to jo, nejsi nějaká nachcípaná?
<0> hmm, rýma.
<4> no to jo, Anet teď taky rýmu, kašle ...:
<0> když každej ve škole teď kašle a frká, tak to je těžký, abych odolala, kort ještě když ...:
<2> a ty máš teďko rýmu?
<0> no teď už ani ne, spíš mi to sedlo na průdušky teď. chtěla sem si dát tyhle ty kapky a rozhodla jsem se, že je nebudu riskovat.
<2> jak to?
<0> když sem to otevřela, hele, tady je to už nějaký pofidérung a rok spotřeby je dva tisíce devět.
<2> tak to ale nevádí no.
<0> ale hlavně tady to.
<2> to je takovej jakoby cukr vokolo, víš?
<0> no ale spotřebovat se to mělo do dva tisíce devět. no prostě já to neriskuju. fuj, nic takovýho.
<4> teď reklamujou něco novýho, na kašel je to, nějaký vod á.
<0> ale tak mně jako kapky normálně zabíraj.
<2> tak si si mohla skočit do lékárny.
<0> mmm, teďko už to vydržim, nejsem žádná cimprlína!
(pauza)
<4> dneska mi přišel leták z Albertu. je tam levný olej.
<2> výborně!
<4> dvacet čtyři devadesát.
<3> no nekup to. (ironie, smích)
<2> vod kdy?
<4> od zítra, hned zítra tam jdu.
<2> tak mi kup klidně tři, jo.
<4> tři? dobře.
<2> čím víc, tím líp.
<4> tak dobře, tak vezmu tři.
<2> v Olympii je Albert, ne?
<4> tam je taky, a když se jede na Košutku nahoru, tak tam je taky, až takhle u konečný.
<3> babi, řeknu vám jedno, upřímně! mně to taky moc nechutná a Fífovi taky ne.
<4> a čeho?
<3> ten džem z těch špendlíků.
<0> jo, to je dneska to, co jsem si dala na chleba a bylo to divný?
<3> hmm.
<2> jo, jim nechutná ten džem ze špendlíků.

<4> a který?
<0> tuten velký, ta velká sklenice.
<4> počkej, ale ze špendlíku, to je divný.
<2> mně totiž přišlo, že je to míchaný ještě s něčím.
<0> mně to přišlo, že to bylo hodně jakoby alkoholový.
<2> to je asi ten, jak si do toho jednou zkoušela dávat ten rum asi, víš?
<0> mně to přišlo strašně jako s chlastem, že to bylo.
<4> no já nevím, že bych ...:
<3> babi vokoštuje.
<0> já sem si to zrovna dneska namazala na chleba s máslem a bylo to takový, já nevím, vostrý.
<4> no počkej, tam není psáno, co to je, jo?
<0> ne, právě, že to není, ale je to takový tmavší žlutý.
<4> letos sme špendlíky neměli, letos nebyly.
<3> nenene, to byly starší.
<4> a loni byly špendlíky tady?
<0> nebo nějaký blumy?
<3> nebyly to blumy právně? Mně to taky tak přišlo.
<4> ne, blumy žádný jsme neměli.
<0> a vod někoho jinýho?
<2> no vod tý Hany?
<4> ne, no to jsou jediné špendlíky vod Hanky vždycky.
<3> Fífa stagnoval první a teďko já.
<4> no počkej, a proč mu to nejede, když je to s alkoholem?
<2> no protože je to na něj moc vostrý.
<4> a nejsou už nějaký moc starý?
<3> to né. že by to bylo jako to ...:
<2> já ti dam vochutnat.
<4> jo.
<3> prostě je to takový proti tim jahodám, to se vůbec nedá srovnat.
<4> to víš, to je jasný.
<2> to víš, voni jako preferujou jahůdkový.
<3> no tak jesli sme se nezmlsali no.
<0> já mam nejradši klasickej rybíz.
<4> no jo a ten právě, to je to ...:
<0> ten mam nejradši a mně právě i ty borůvky přijdou moc sladký takový.
<4> sladký?
<2> ale ty já mam ráda, borůvky. ty Fífovi taky chutnají.
<4> hele, mně by nejlepší chutnaly jahody, ale jenže z tich teď na džem není, ty se sní akorát normálně, letos nebyly vůbec. ukaž, dej mi prosim tě teda ochutnat.
<2> jo, já sem chtěla jenom umejt ten plech, abych mohla udělat ten ...: já nevím, podle mě to jsou špendlíky.
<4> ale že je to takový tmavý. jo, hmm, je to takový ...:
<2> podle mě jsou to špendlíky, já nevím, jesli je to s něčím.
<4> s čím?
<2> nevím, podle mě jako zkaženej není jako, mně jako chutná no, ale podle mě je to ten s tim rumem.
<0> já si myslím, že je v tom taky chlast právě.
<4> a nejsou to višně teda?
<0> ale takhle světlý? to musí bejt s něčím maximálně, babi.
<4> ty špendlíky, ty byly takový vostřejší, tuto je taková divná chuť.
<0> takovej mix.
<4> že sem něco hodila dohromady, vid'?

<0> no, že to budou špendlíky plus s něčím, protože je to takový dožluta.
<2> stávkujou no.
<3> začal Fífa a potom já.
<4> ty, ale to bych neřekla, že to jsou normální špendlíky.
<2> myslíš, že ne?
<3> Fífa začal první stagnovat a druhý já.
<2> já jdu udělat teda kafe.
<4> no je to takový, nevím no, ale není to tak špatný, když to dáš na máslo.
<3> vona taky, co tam dává to máslo, to není máslo, babi.
<4> jakto?
<3> to je takovej, já nevím, co tam dává.
<0> ty tam nedáváš normální máslo?
<2> teď už ho mam málo, teď dávám tu Perlu.
<3> a jo, Perla! to mně s tím nesejí dohromady právně.
<0> tak já sem si dala toho málo másla, co tu máme. (smích)
<3> no tak to si na tom vydělala.
<2> já mam ještě jedno dole jako jo, ale za chvíli se bude péct, tak jestli uvidíš někde nějaký levný, tak jich vem klidně pět.

Účastníci rozhovoru:

<0> žena 24 let, vyšší odborné vzdělání (studentka VŠ)
<2> žena 49 let, vyučení v oboru (dělnice)
<3> muž 54 let, základní vzdělání (dělník)
<4> žena 75 let, středoškolské vzdělání (žena v důchodu)

9.0 Příloha C

CD – ROM s nahrávkami